

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Kim Dohm-Hansen

Från våld till tåkt

Den historiska utvecklingen av våldtäktsbegreppet i Sverige från 1734 till 2013

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Martin Sunnqvist

Termin för examen: HT2013

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Syfte och frågeställningar	6
1.2 Metod	6
1.3 Material	6
1.4 Avgränsningar	8
1.5 Forskningsläge	9
1.6 Disposition	10
2 1734 ÅRS LAG	11
2.1 Allmänt	11
2.2 Hushållet	12
2.2.1 Vuxna kvinnor	12
2.2.2 Barn och avvita	13
2.3 Åkommor och fullsår	14
2.4 Den onda lustan	15
3 STRAFFLAGEN	16
3.1 Allmänt	16
3.2 Äran	17
3.2.1 Offret som individ	17
3.2.2 Manligt och kvinnligt	18
3.2.3 Barn och och avvita	19
3.3 Våld och motstånd	20
3.3.1 Hot som innebär trängande fara	23
3.3.2 Dövande medel	23
3.3.3 Svår kroppsskada	24
3.4 Naturlig och onaturlig otukt	24

4	BROTTSBALKEN	27
4.1	Allmänt	27
4.2	Den sexuella friheten	27
4.2.1	Före reformen 1984	27
4.2.2	Efter reformen 1984	30
4.3	"Våld å henne"	31
4.3.1	Vanmakt	32
4.3.1.1	Hjälplöst tillstånd	32
4.3.1.2	Särskilt utsatt situation	34
4.3.2	Grov och mindre allvarlig våldtäkt	35
4.3.3	Reformen 2005/2006	37
4.4	Samlag och andra sexuella handlingar	38
5	ANALYS	40
5.1	Personkrets	40
5.1.1	Offer	40
5.1.2	Gärningsmän	42
5.2	Våld och hot	44
5.2.1	Våld	44
5.2.2	Hot	46
5.3	Sexuell handling	46
5.4	Kort om gradindelning	47
6	AVSLUTANDE TANKAR	49
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	51
	Källor	51
	Tryckta källor	51
	Litteratur	52
	Elektroniska källor	53
	Övrigt	54
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	55
	BILAGA A	56

Summary

The purpose of this essay is to study the evolution of the legal definition of rape from 1734 to 2013. This shall be examined using three factors: possible assailants and victims, the need for violence/threat, and the sexual act itself. The essay aims to explain how these parameters have changed and why.

The prerequisite of violence has been continually lowered throughout history and is now far below the level required in the 18th century. This is largely due to an increased understanding of how a victims react to sexual assault. Previously, the victim was presumed, and expected, to resist as much as he or she possibly could. In order to combat this, the assailant had to use an equivalent amount of violence. Today, the idea of how a victim responds is completely different. Resistance is no longer the only reasonable or expected reaction. Instead, the legislator realizes that the victim's fear may actually make him or her incapable of resisting, causing the victim to remain passive. Consequently, the legislator has lowered the prerequisite of the assailant's use of violence.

The number of people capable of committing or being victimized by the crime has continuously grown, with the exception of the penal code of 1864, in which only mentally sane adult women could be victims. Children, the mentally challenged and the mentally ill were excluded from the scope of the article. Today, the category of possible victims encompasses the entire population, whereas previously only women could be victimized. The same development can be seen with assailants. According to the current law anyone can commit rape and not only men, which was originally the case. These changes have been made depending on what or who the legislation has aimed to protect. In 18th century, a woman's honour was linked to her sexuality. This was however not the case for men. Since rape was considered a violation of the victim's honour, men could not be victimized. Later on, the purpose of criminalizing rape was to protect an individual's sexual freedom. Since such freedom was not exclusive to women, men were added to the list of possible victims.

The sexual scope of the article has also grown. This has not, however, happened to the same extent as seen in the other categories. According to the law of 1734, the sexual act of rape was vaginal intercourse including penetration and male ejaculation. The number of sexual acts was gradually increased under the penal code of 1864 and then once again limited to vaginal intercourse – regardless of whether any penetration had occurred – when the current penal code was imposed. Since then, the number of sexual acts has increased once again and now includes oral sex, anal sex and the insertion of any object into a woman's vagina. Under the penal code of 1864 the act of masturbating for a man could constitute rape. This is not the case today. As with possible assailants and victims, the increase seen in the number of sexual acts is largely connected to what the criminalization of

rape has aimed to protect. During the 18th century the protected party was really the victim's family. Therefore, rape was sexually limited to an act that could result in pregnancy. Later on, when the legislator started focusing on the sexual freedom and integrity of the victim, more and more sexual acts were included.

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen är att utreda hur definitionen av våldtäkt utvecklats från 1734 till och med 2013. Detta skall förklaras utifrån tre parametrar: personkrets, våld/hot och sexuell handling. Uppsatsens skall försöka svara på hur dessa faktorer har förändrats och varför.

Kravet på våld har sänkts genomgående under historien och är nu betydligt lägre än på 1700-talet. Detta beror till stor del på en ökad förståelse av hur offret reagerar under ett sexuellt övergrepp. Tidigare antogs och förväntades ett offer göra allt motstånd som hon möjligen kunde uppåda. För att kunna övervinna detta var gärningsmannen följaktligen tvungen att använda motsvarande våld. Idag ser bilden av offrets agerande helt annorlunda ut. Motstånd är inte längre den enda rimliga eller förväntade reaktionen. Lagstiftaren inser istället att rädslan hos offret kan göra att han eller hon faktiskt inte vågar eller kan göra motstånd och därför förhåller sig passiv. Följaktligen har lagstiftaren också sänkt kravet på gärningsmannens våldsanvändning.

Personkretsen har utvidgats konstant, med undantag för införandet av strafflagen, då enbart psykiskt friska, vuxna kvinnor kunde vara offer. Barn och psykiskt sjuka uteslöts då ur paragrafens tillämpningsområde. Offerkategorin har i princip gått från att enbart omfatta kvinnor till att omfatta alla människor i samhället. Gärningsmannakategorin har genomgått motsvarande utvidgning och omfattar nu alla och inte bara män. Utvidgningarna beror främst på att brottets skyddsintresse förändrats. Våldtäkt var från början till stor del ett brott mot äran. Den kvinnliga äran var kopplad till sexualitet och en kvinna kunde därför kränkas genom en påtvingad sexuell handling. Motsvarande gällde inte för män, vilka följaktligen uteslöts ur offerkategorin. Dessa inkluderades först senare då våldtäkt istället sågs som en kränkning av offrets sexuella frihet.

Tillämpningsområdet har också utvidgats för de sexuella handlingar som omfattas av brottet. Detta har dock inte skett i lika stor utsträckning som för de andra kategorierna. Enligt 1734 års lag krävdes vaginal penetration och utlösning för att våldtäkt skulle komma ifråga. Antalet handlingar utökades successivt under strafflagen för att sedan återigen begränsas till vaginalt samlag – dock utan krav på penetration – vid brottsbalkens införande. Sedan dess har antalet handlingar utökats igen och omfattar bland annat oralsex, analsex och att föra upp någonting i en kvinnas underliv. Enligt strafflagen ingick också att onanera åt en man, vilket idag inte rubriceras som våldtäkt. Precis som vid personkretsen så beror denna utveckling till stor del på brottets skyddsintresse. Under 1700-talet skyddade kriminaliseringen familjen och avsåg därför den handling som faktiskt riskerade att leda till graviditet. När fokus sedan lades på offrets sexuella frihet och integritet kom brottet att omfatta fler handlingar.

Förord

Jag vill passa på att kort tacka följande personer, utan inbördes ordning:

- min handledare Martin Sunnqvist, för råd, stöd och engagerande samtal under arbetets gång,
- lärarlaget i rättshistoria för givande seminarier och litteraturtips,
- min sambo Kristoffer Johansson för korrekturläsning och påtvingad självdisciplin,
- min lillasyster Hanna Mattsson, helt utan närmare motivering, och
- mina föräldrar som stöttat mig genom hela juristprogrammet.

Kim Dohm-Hansen
Limhamn 2014-01-08

Förkortningar

BrB	Brottsbalk
EB	Edsöresbalk
KrLL	Kristoffers landslag
MB	Missgärningsbalk
Mos.	Mosebok
SL	Strafflagen

1 Inledning

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att analysera våldtäktsbegreppets historiska utveckling från och med 1734 års lag fram till idag. Uppsatsen skall också försöka undersöka de bakomliggande orsaker till de förändringar som skett och hur dessa har påverkat lagstiftarens syn på brottet. Med "våldtäktsbegreppet" avses den rättsliga definitionen av våldtäkt. För undersökningen kommer jag i huvudsak att använda mig av följande parametrar: våld och hot, sexuell handling och personkrets. Detta förklaras närmare nedan i metodavsnittet.

För att kunna uppfylla syftet kommer uppsatsen att utgå från följande frågeställningar:

- a. Hur har personkretsen sett ut – vem har kunnat vara offer och vem har kunnat vara gärningsman?
- b. Hur har kravet på hot och våld sett ut?
- c. Vilken sorts sexuell handling har åsytats med våldtäkt?

1.2 Metod

Jag kommer att använda mig av en rättshistorisk metod i uppsatsen, vilket innebär att den rättsliga utvecklingen analyseras utifrån sin kulturella, religiösa och politiska kontext. "Vad, när, hur?" följs alltså alltid av ett "varför?". Som tidigare nämnts tänker jag använda mig av främst våld/hot, sexuell handling och personkrets som jämförande parametrar för att följa utvecklingen.

1.3 Material

Materialet som ligger till grund för uppsatsen är främst lagtext, förarbeten och praxis. Även doktrin och litteratur har använts. För skillnaden mellan dessa två se kommentar längre ner i detta avsnitt.

Vissa svårigheter angående källorna, främst rättspraxis, bör påpekas. Mörkertalet gällande våldtäkter är förhållandevis stort. Många anmäler av olika skäl inte att de blivit utsatta och brottet kommer på så vis inte till myndigheternas kännedom. Det kan också finnas bevisvärigheter, till exempel vid ord mot ord-situationer, som gör att åtal inte kan väckas. Detta är inte ett fenomen förbehållet vår tid, utan har även varit fallet under 1700-, 1800- och 1900-talen, om än med vissa variationer. Det har så att säga alltid funnits en anledning för offer att inte gå till polisen. Detta gör att det finns relativt lite rättspraxis att ta ledning i, speciellt längre tillbaka i tiden där

offer kunde riskera att själva dömas för brott såsom lönskaläge och hor om våldtäkt inte kunde styrkas. Högsta domstolen har inte heller alltid varit särskilt pedagogisk eller utförlig i sina domskäl. Motiveringarna i äldre domar är ofta mycket korta, likaså redogörelsen för brottets händelseförlopp. Det är därför viktigt att inte tolka in för mycket i dessa domar. Rättsfall från Högsta domstolen före 1874 är dessutom inte publicerade.

De rättsfall som använts i uppsatsen har valts ut på olika sätt beroende på vilken tidsperiod de tillhör. Praxis gällande strafflagen är som tidigare nämnts mycket knapphändig eftersom få våldtäkter kom till domstolarnas kännedom. Arbetet täcker därför in i princip samtliga våldtäktsmål i NJA från arkivets tillkomst till och med brottsbalkens ikraftträdande. Även fall som berör andra brott har tagits upp då dessa delar rekvisit med våldtäktsparagrafen, till exempel vid ”otukt” som även definierades i mål om sedlighetsbrott. Bland dessa fall har jag valt de som dels är mest utförliga, dels som ofta dyker upp som referens i andra mål.

Mängden praxis är betydligt större gällande brottsbalken än strafflagen. I uppsatsens tredje del har rättsfallen valts ut delvis på samma sätt som i den andra. Det har på grund av uppsatsens begränsade omfång inte varit möjligt att referera all praxis. Detta har heller inte varit önskvärt utifrån uppsatsens syfte. I första hand har jag använt mig av särskilt betydelsefulla rättsfall som ofta hänvisas till i exempelvis propositioner och utredningar. Jag har även använt rättsfall som visserligen inte är lika väsentliga för rättsutvecklingen men som jag ansett illustrativa för de rekvisit de behandlar.

Jag har inte använt mig av några rättsfall gällande uppsatsen första del, vilken behandlar 1734 års lag. Då Högsta domstolens mål varken publicerades eller spreds i samma omfattning som nu går det inte att använda ett fåtal sådana fall för att beskriva rättspraxis under den aktuella perioden. För att kunna dra några slutsatser om rättstillämpningen i domstolarna skulle man i så fall behöva göra en större rättsfallsstudie genom att leta i arkiv. Det har varken funnits tid eller tillräckligt med sidutrymme för att genomföra och presentera en sådan studie, varför jag istället valt att använda mig av doktrin och litteratur på området.

Gällande den litteratur som skrivits i ämnet rör denna främst perioden från 1864 års lag och framåt. Mycket av det som rör våldtäkt specifikt och inte straffrätt eller sexualbrott i stort är dessutom inte skriven av jurister utan av forskare och författare verksamma inom andra områden såsom medicin, genusvetenskap och teologi. Det innebär i och för sig inte att sådan litteratur är oanvändbar. Den är dock inte skriven ur ett juridiskt perspektiv och inte heller av personer som nödvändigtvis besitter djupare kunskaper inom juridik. Även om författarna använt sig av juridiska källor så bör deras arbete därför ändå behandlas med ett visst mått av försiktighet. Denna litteratur är dock värdefull för att illustrera samhället kring lagändringarna – anledningarna till dem - trots att den inte kan klassificeras som doktrin.

Något som dock varit mycket värdefullt är samtida lagkommentarer. Dessa har i viss mån också varit behjälpliga med att tolka förut nämnda fåordiga rättsfall. David Nehrman (senare adlad Ehrensträhle), juridikprofessor vid Lunds universitet, skrev 1756 en kommentar till Missgärningsbalken i 1734 års lag – *Inledning til then Swenska jurisprudentiam criminalem* – i vilken han behandlade samtliga rekvisit för våldtäkt. Kommentaren är relativt kortfattad men har varit till stor hjälp. Johan Hagströmer, professor i straffrätt vid Uppsala universitet, och Richard Carlén, jurist och riksdagsman skrev på motsvarande vis varsin kommentar till strafflagen. Hagströmers kommentar, vilken benämndes *Svensk straffrätt*, utkom under 1900-talets första decennium och får anses mycket utförlig. Carléns *Kommentar öfver strafflagen* publicerades bara två år efter lagens tillkomst. Trots att denna inte är lika detaljerad som Hagströmers bör det påpekas att Carlén vid den aktuella tiden satt både som ledamot i konstitutionsutskottet och suppleant i lagutskottet. Han får därför anses ha haft god insyn i skapandet lagen. Även dessa kommentarer har därmed varit viktiga källor för uppsatsen.

Angående litteratur, se även nedan under forskningsläge.

1.4 Avgränsningar

För att inte fortsätta i all oändlighet måste en historisk uppsats alltid avgränsas i tid. Detta arbete fokuserar därför på perioden från 1734 års lag fram till idag. Att utöka tidsspannet och samtidigt kunna göra en kvalitativ analys är inte möjligt på grund av uppsatsens begränsade sidomfång. 1734 års lag har valts som utgångspunkt eftersom det är den första lag som gällde i hela landet - både städerna och landsbygden.¹ Som slutpunkt för uppsatsen gäller lagändringen som trädde ikraft första juli år 2013, då särskild utsatt situation infördes som rekvisit. Detta eftersom ändringen är den senaste i modern tid.

Vidare behandlar uppsatsen våldtäktsbrottet så som det definierats inom rättssystemet under olika historiska perioder. Det innebär att alla brottsliga förfaranden som någon gång under uppsatsens historiska omfång räknats som våldtäkt tas upp. Huruvida en sådan handling uppfyller brottsbalkens nu gällande rekvisit för våldtäkt eller inte spelar alltså ingen roll.

Det skall också påpekas att uppsatsen fokuserar på själva gärningen. Det är däremot svårt att dra en skarp gräns mot andra närliggande områden, speciellt påföljdssystemet. Även om påföljderna inte faller inom uppsatsens primära syfte så ger de ofta en bra bild av lagstiftarens syn på brottets allvarlighet och kommer därför att behandlas till viss del. De är dock inte föremål för någon djupare analys. Brott på stämplings-, förberedelse- och försöksstadiet har av utrymmesmässiga skäl lämnats utanför arbetet.

---

¹ Inger 2011, s. 162.

Gällande personkretsen så skall följande tilläggas: med offer avses den som brottet riktar sig mot, det vill säga den som drabbas av kränkningen oavsett om det faktiskt är samma person som rent fysiskt utsätts för brottet eller inte. Detta gäller till exempel under de tidsperioder då det "fysiska" offrets familj har ansetts vara de som kränkts. Med gärningsman avses just gärningsman, alltså den som utför själva brottet. Medverkan från andra inblandade, till exempel anstiftare, behandlas inte närmare i arbetet.

Vad beträffar hot och våld avses inte bara vad som krävs för att en gärning skall rubriceras som våldtäkt överhuvudtaget utan även för att sagda gärning skall betraktas som exempelvis grov våldtäkt. Detsamma gäller för de sexuella handlingarna. Genom detta kommer utvecklingen av brottets gradindelning också att följas.

Frågan om personkrets relaterar främst till vem som kan vara gärningsmän och vem som kan vara offer. Det har till exempel inte alltid varit juridiskt möjligt att våldta en man. Även variationer inom kategorierna offer/gärningsman kommer att analyseras. Exempel på sådana är synen på barn, utvecklingsstörda och "icke-ärbara" som offer.

1.5 Forskningsläge

Den historiska utvecklingen av våldtäktsbegreppet verkar inte tidigare ha varit föremål för något större intresse från juridiskt håll. Det sedvanliga materialet – lagkommentarer, förarbeten och praxis – finns, men begränsar sig till sina egna tidsperioder. I de två förstnämnda typerna av dokument finns som sig bör ofta en redogörelse för hur rättsläget sett ut tidigare, men då enbart under en relativt närliggande tid. Inom den rena juridiken har jag inte kunnat hitta något verk som beskriver den utveckling uppsatsen fokuserar på. Det finns däremot författare verksamma utanför den juridiska disciplinen som i viss mån tangerat ämnet, men då ur sina respektive akademiska perspektiv.

Karin Hassan Jansson (tidigare enbart Jansson), docent vid historiska institutionen vid Uppsala universitet, skrev 2002 avhandlingen *"Kvinnofrid: synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800"*, vilken hon också disputerade på. Boken beskriver på ett tydligt sätt samhället och dess värderingar både i och utanför domstolarna under den här perioden och baseras till stor del på rättsfall. Den är dock inte skriven ur ett juridiskt perspektiv utan tar snarare sikte på genusvetenskap och historia.

Tre år efter Janssons avhandling publicerades boken *Brottet, offret och förövaren: Vetenskapens och det svenska rättsväsendets syn på sexuella övergrepp mot kvinnor och barn 1850-2000*, skriven av Åsa Bergenheim, professor i idéhistoria och pedagogisk verksamhet vid Umeå universitet. Precis som Jansson är Bergenheim inte heller jurist men har till stor del använt sig av juridiskt material som källor. Hon verkar dock snarare ha ett sexualvetenskapligt eller sexualhistoriskt perspektiv, men även hon har gjort en bra och väl underbyggd redogörelse för samhället och dess utveckling.

Förutom Janssons och Bergenheims böcker finns det förhållandevis få beskrivningar av våldtäktsbrottets utveckling - med undantag för mindre artiklar skrivna av samma författare och/eller baserade på deras förut nämnda verk.

Det finns dock litteratur om straffrättens allmänna utveckling, såsom *Stat och straff: rättshistoriska perspektiv*, skriven av Christian Häthén, universitetslektor i rättshistoria vid Lunds universitet. Även boken *Svensk rättshistoria* av Göran Inger, tidigare professor i rättshistoria vid Uppsala universitet, berör ämnet.

1.6 Disposition

Uppsatsens huvudtext är indelad i tre kapitel som behandlar olika lagar: 1734 års lag, strafflagen och brottsbalken. Kapitlet som handlar om 1734 års lag är enbart till för att ge en kort beskrivning av arbetets startpunkt. Det utvecklas därför inte på samma sätt som de två andra. Varje kapitel har en allmän del som presenterar lagen. Efter denna behandlas personkretsen, våld och hot, samt de sexuella handlingarna under varsin underrubrik. För att undvika att använda samma rubriker om och om igen har dessa avsnitt döpts efter vad respektive lag avsett med de olika rekvisiten. Kapitel 2.1, vilket behandlar personkretsen i 1734 års lag, har till exempel fått namnet ”hushållet” då brottets egentliga skyddsintresse och offer var den våldtagna kvinnans hushåll och familj. På motsvarande vis heter kapitel 3.2 ”äran” och kapitel 4.2 ”den sexuella friheten”, vilket alltså var/är skyddsintressena i strafflagen respektive brottsbalken. Analysen är sedan uppdelad på samma sätt och behandlar först personkretsen, sedan kravet på våld och hot, vilket följs av kravet på sexuell handling. I analysens finns också ett kort avsnitt om gradindelning. Uppsatsen avslutas med ett kapitel om författarens avslutande tankar.

Centrala lagparagrafer har bifogats i bilaga A.

2 1734 års lag

2.1 Allmänt

1734 års lag var den första svenska allmänna lagen som gällde hela riket – både i städerna och på landsbygden. Därmed inte sagt att det inte längre fanns skillnader mellan de olika områdena. Det fanns fortfarande specialbestämmelser som enbart reglerade förhållanden i städerna men inte på landsbygden och vice versa. Lagen var i sitt inkluderande av hela riket relativt nyskapande formellt sett. Rent materiellt bestod den dock till stor del av kodifierad rättspraxis, vilken baserades på de medeltida lagarna. På så sätt bevarades en del konservativa värderingar trots att lagen skrevs under upplysningstiden.² Detta innebar att bestämmelserna om brott och straff, vilka återfanns i missgärningsbalken och straffbalken, fortfarande kom att bygga på biblisk rätt. Straffen bar en tydlig mosaisk präglning och Häthén menar att missgärningsbalkens kapitelindelning påminner om dekalogen.³ Som exempel kan nämnas missgärningsbalkens första tre kapitel:

1. Om smädelse mot Gud och avfall ifrån den rena evangeliska läran
2. Om trolldom och vidskepelse
3. Om svordom och sabbatsbrott

vilka liknar bibelns tre första budord:

1. Du skall inte ha andra gudar vid sidan av mig
2. Du skall inte missbruka Herrens, din Guds, namn, ty Herren kommer inte att lämna den ostraffad som missbrukar hans namn
3. Tänk på att hålla sabbatsdagen helig⁴

Det bibliska inflytandet resulterade i att sexualbrott straffades hårt. Med sexualbrott avsågs inte bara tvångs- och våldshandlingar, utan även handlingar som företogs med båda parternas samtycke, till exempel vid utomäktenskapliga sexuella kontakter.⁵ Detta innebar att det fanns två parallella brottskategorier. Om en kvinna anmälde att hon blivit våldtagen och tillräckligt våld inte kunde styrkas riskerade alltså kvinnan själv att dömas för den utomäktenskapliga sexuella förbindelsen. Var kvinnan gift och gärningsmannen likaså stadgade lagen till exempel dödsstraff. Det fanns därför en påtaglig risk med att anmäla en våldtäkt och därmed också en anledning att inte göra det.⁶

---

² Inger 2011, s. 162 f.

³ Häthén 2004, s. 159 f.

⁴ *Bibeln*, 2 Mos. 20.

⁵ Jägerskiöld 1984, s. 695.

⁶ Se t.ex. 1734 års lag, MB 53 kap. 1§, 55 kap. 1§ och 56 kap. 1§.

2.2 Hushållet

2.2.1 Vuxna kvinnor

Våldtäktsparagrafen i 1734 års lag inleds med ”tager man qwinno”.⁷ Huruvida ordet ”man” rent semantiskt syftar på en person av mankön eller inte är någon oklart. Nehrman tog inte uttryckligen upp frågan i sin samtida lagkommentar på samma sätt som Hagströmer gjorde senare. Nehrman refererar dock till gärningsmannen med pronomet ”han”, vilket ger stöd åt tanken att våldtäkt inte bara i praktiken men också i teorin bara kunde begås av män.⁸ Med tanke på att våldtäkt rent sexuellt bestod av *res in re et emissio seminis*⁹, så får en kvinnlig gärningsman dock anses utesluten enbart av den anledningen.¹⁰

Klart är däremot att enbart kvinnor kunde vara offer. Det är här nödvändigt att fråga sig vem eller vad en kvinna är i lagens mening. Till att börja med kan konstateras att våldtäktsbestämmelsen återfanns i missgärningsbalkens 22 kapitel, benämnt ”Om kvinnofrid”. För brottet stadgades dödsstraff och enligt Nehrman skulle detta dömas ut oavsett om offret var gift, ogift eller änka. Det spelade heller ingen roll om kvinnan tidigare haft samlag eller om hon hade ett rykte om sig att vara lösaktig, så länge våldet var uppenbart. Kvinnofriden omfattade här alltså även de odygdiga, förutsatt att de rent fysiskt lidit tillräckligt mycket skada.¹¹

I samma kapitel reglerades brott som innefattade bortförande, alternativt bortlockande, av kvinnor från sina män och fäder eller liknande brott som riktade sig mot icke-förlovade änkor och ogifta kvinnor. Kapitlet omfattade även mord och misshandel av gravida kvinnor.¹² Straffen för brott mot gifta och förlovade kvinnor var strängare än för de brott som riktade sig mot änkor eller kvinnor som inte var förlovade.¹³ Nehrman skrev i sin lagkommentar från 1756 att det vid brott mot kvinnofriden inte finns någon anledning att göra skillnad på gifta och förlovade kvinnor. Detta eftersom en förlovad man vid sådana brott sätter samma värde på sin fästmö som en gift man skulle sätta på sin fru i samma situation.¹⁴ Det skall här tilläggas att det rent straffmässigt inte var någon skillnad mellan att våldta en gift eller förlovad kvinna och att ”bara” röva bort henne.¹⁵

Jansson har av detta dragit slutsatsen att kvinnofriden, inklusive kriminaliseringen av våldtäkt, hängde samman med det hushåll kvinnan

---

⁷ 1734 års lag, 22 kap. 1§.

⁸ Jfr Nehrman 1756, s. 419 och 420; Hagströmer 1906, s. 365.

⁹ *Res in re et emission seminis* kan ordagrant översättas med ”saken i saken och utlösning av säd”. Med uttrycket menas vaginal penetration med utlösning.

¹⁰ Jfr nedan under avsnitt 2.4.

¹¹ Nehrman, 1756, s. 420.

¹² 1734 års lag MB 22 kap. 1-7 §§.

¹³ Jfr 1734 års lag MB 22 kap. 3 och 4 §§.

¹⁴ Nehrman 1756, s. 422.

¹⁵ Jfr 1734 års lag MB 22 kap. 1 och 3 §§.

tillhörde. Det var familjens förlust som var avgörande för hur allvarligt brottet betraktades. En gift kvinna var av mycket stort värde för hushållet – överträffad endast av sin make. Brott som riktades mot henne slog alltså hårdare mot familjen än brott som riktade sig mot ogifta kvinnor, till exempel döttrar. Med uttrycket ”familj” avses här inte emotionella band utan snarare en socioekonomisk enhet.¹⁶ Samma åsikt framfördes av Alfred Winroth, professor i civilrätt¹⁷, vid Stockholms högskola i början av 1900-talet. Han menade också att våldtäkt förutom att rikta sig mot familjeäran var ett angrepp på en makes rätt till sin hustru i 1734 års lags mening. Var kvinnan ogift riktade sig brottet mot hennes giftomans rätt.¹⁸ Detta får till viss del anses vinna stöd i de protokoll lagkommissionen lämnade efter sig från det förberedande arbetet med lagen. De diskuterade bland annat huruvida kvinnans far skulle ha rätt att döda gärningsmannen. Denna rätt skulle även i vissa fall utsträckas till andra anhöriga. Tanken var dels att familjen mer handgripligen skulle få upprättelse, dels att potentiella gärningsmän skulle avskräckas. Så blev dock aldrig fallet.¹⁹

Det skall tilläggas att paragrafen tydligt stadgade att kvinnan var utan skuld vid våldtäkt. Den som anklagade henne för det inträffade skulle böta fyrtio daler. Som jämförelse kan nämnas att fyrtio daler även var bötesbeloppet för hemfridsbrott.²⁰

2.2.2 Barn och avvita

Den sista meningen i våldtäktsparagrafen rörde samlag med avvita kvinnor och flickor som inte fyllt tolv år.²¹ Med avvita avsågs någon som antingen var psykiskt sjuk, som led av en utvecklingsstörning och/eller ett förståndshandikapp.²² Det hade diskuterats huruvida även minderåriga pojkar skulle omfattas av bestämmelsen, men så blev aldrig fallet. Varför utvecklas inte i lagförarbetena, utan formuleringen togs helt enkelt aldrig med i den slutgiltiga lagtexten.²³ Tolv år var inte heller den ursprungliga samtyckesgränsen. Denna hade höjts kontinuerligt under lagstiftningsarbetets gång. I lagkommissionens förslag till edsöresbalk från 1713 ansågs sju år vara en passande åldersgräns²⁴ medan lagkommissionen i sitt förslag till edsöresbalk från 1723 menade att nio år var lämpligare.²⁵ Frågan uppkom även huruvida gränsen skulle sättas högre än tolv år. Lagstiftaren menade dock att kvinnor över tolv år torde ha den fysiska

---

¹⁶ Jansson 1996, s. 84.

¹⁷ Winroth var tidigare även professor i romersk rätt och rättshistoria vid Lunds universitet; *Winroth*, Nordisk familjebok, 1921.

¹⁸ Winroth 1889, s.162.

¹⁹ Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686-1736 II, s. 347.

²⁰ Jfr 1734 års lag MB 10 kap. 4§.

²¹ 1734 års lag, MB 22 kap. 1 §.

²² *Avvita*, Nordisk familjebok 1904, s. 312.

²³ Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686-1736 IV, s. 402 f.

²⁴ Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686-1736 V, s. 307.

²⁵ Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686-1736 VI, s. 337.

möjligheten att försvara sig själva och därför inte skulle omfattas av barnakategorin.²⁶

Det enda rekvisitet för en sådan gärning var att offret skulle ha hävdats, vilket innebar att det inte krävdes något våld. Samlag var alltså tillräckligt för att grunda straffansvar. Dessa kvinnor och flickor ansågs inte kunna ge något samtycke och gärningsmannen utnyttjade följaktligen deras oförstånd och oförmåga att försvara sig. Eftersom sådana offer inte hade någon reell möjlighet att göra motstånd ansågs gärningen likvärdig med våldsutövning och gärningsmannen skulle därför dömas till döden.²⁷

Jansson, som gjort en större fallstudie av 190 domar från 1600-1800-talen, menar dock att det var mycket ovanligt att övergrepp mot avvita kvinnor i praktiken behandlades som våldtäkt under 1734 års lag. Psykiskt sjuka och förståndshandikappade kvinnors utsagor levde sällan upp till domstolarnas krav på tillförlighet och trovärdighet, vilket ofta resulterade i friande domar om den tilltalade hade förnekat brottet. Domstolsprocesserna användes snarare för att rentvå kvinnans namn och rättsligt fastställa att hon var utan skuld. Inget av Janssons fall hade lett till någon dödsdom.²⁸

2.3 Åkommor och fullsår

I Kristoffers landslag var våldsrekvisitet mycket tydligt beskrivet i lagtexten. Där togs bland annat blodvite, blåmärken och rivna kläder upp som exempel på sådant som tydde på att tillräckligt våld förekommit. Kunde varken offer eller gärningsman uppvisa sådana skador utgick lagstiftaren från att något brott inte begåtts, oavsett om gärning i sig kunde anses innefatta tvång eller inte.²⁹ Detsamma gällde någon form av rop på hjälp, vilket offret förväntades uppbåda. Detta kan troligtvis ses som ett exempel på det mosaiska inflytandet över lagen. Bibeln går dock lite längre än 1734 års lag och hävdar att en kvinna som inte ropar på hjälp under en våldtäkt skall stenas till döds.³⁰ Dessa mer uttryckliga krav på yttre skador och tecken på brott togs dock bort i 1734 års lag, vilken enbart stadgade att övergreppet skulle ha skett med våld. Lagen erkände sålunda att våldtäkt *inte behöver* leda till synliga fysiska skador och att frivilligt samlag *kan* göra det. Av denna anledning krävde lagen istället att kvinnan skulle anmäla brottet omedelbart eller åtminstone vid nästa häradsting, alternativt inom en månad inför rätten i staden. Såvida kvinnan inte hade laga förfall kunde hon alltså inte anmäla brottet efter att denna tid löpt ut. En sådan försenad anmälan kunde dock leda till att både mannen och kvinnan dömdes för sedlighetsbrott.³¹

---

²⁶ Nehrman 1756, s. 420 f; Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686-1736 VII, s. 67.

²⁷ Nehrman 1756, s. 420 f; Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686-1736 VII, s. 67.

²⁸ Jansson 2002, s. 236.

²⁹ KrLL EB 12.

³⁰ *Bibeln*, 5 Mos. 22:23-27; Jansson 2002, s. 163.

³¹ Nehrman 1756, s. 419; 1734 års lag MB 22 kap. 2 §; se även ovan under avsnitt 2.1.

Med våld avsåg missgärningsbalken sår, blånad eller blodvite. Detta skulle ha tillfogats offret med tvång och mot hennes vilja utan att gärningsmannen haft laglig rätt därtill.³² Våldet var indelat i tre kategorier: mindre åkommor, mindre fullsår och stora fullsår. Som mindre åkommor räknades små sår som läker och slutar blöda relativt fort, samt blåmärken som snabbt försvinner. Eftersom den här typen av skador inte fanns kvar vid en rättegång ansågs det vara offrets ansvar att omedelbart låta sig undersökas av läkare. För det fall att en sådan inte kunde konsulteras förväntades offret åtminstone visa upp skadorna för andra som sedan kunde vittna om deras existens. Mindre fullsår var hugg-, stick- eller skärsår mot kroppen som inte gått igenom någon kroppsdel eller orsakat permanenta skador förutom ärr. Den grövsta kategorin – stora fullsår – utgjordes av hugg- eller skärsår som antingen träffat ansiktet eller halsen, som gått igenom någon del av kroppen eller orsakat permanenta, svåra skador. Hit räknades förlust av kroppsdelar eller funktionen av dem, samt benbrott. Blindhet och dövhet ansågs också utgöra större fullsår.³³ Det var däremot tillåtet med visst initialt våld och övervinnande av motstånd om kvinnan senare under händelseförloppet samtyckte. En sådan gärning räknades inte som våldtäkt.³⁴ Trots att kravet på synliga skador tagits bort ur lagtexten omfattade våldsrekvisitet alltså i princip bara skador som faktiskt är synliga. Huruvida synlighetskravet faktiskt tagits bort även i praktiken får alltså anses tveksamt.

2.4 Den onda lustan

Det sexuella rekvisitet i 1734 års lag var att gärningsmannen skulle ”främja sin onda lusta”.³⁵ Av vikt för detta var att den sexuella handlingen var fullbordad. Ett icke fullbordat samlag ansågs inte vara våldtäkt, oavsett anledningen till att gärningen avbrutits. Det spelade alltså ingen roll om detta berodde på mannens egna tillkortakommanden eller att han blev förhindrad av kvinnan, alternativt någon annan. Utan fullbordande skulle mannen enbart betala böter för det våld som utövats. I sin lagkommentar till 1734 års lag specificerade Nehrman aldrig vad detta fullbordande rent fysiskt bestod av.³⁶ I den lagkommentar som senare publicerades över strafflagen skrev däremot Hagströmer att det som tidigare krävts var penetration och utlösning.³⁷ Det får antas att Hagströmer syftade på 1734 års lag. Carlén, å andra sidan, menade att 1734 års lag enbart krävde att könsorganen kommit i beröring med varandra och att så varit fallet ända sedan lagens tillkomst.³⁸

---

³² Nehrman 1756, s. 204 f.

³³ Nehrman 1756, s. 275-279.

³⁴ Nehrman 1756, s. 420.

³⁵ 1734 års lag, MB 22 kap. 1§

³⁶ Nehrman 1756, s. 420; 1734 års lag MB 22 kap. 1§.

³⁷ Hagströmer 1906, s. 364.

³⁸ Carlén 1866, s. 279

3 Strafflagen

3.1 Allmänt

Våldtäktsregleringen i strafflagen var till sin utformning mer nyanserad än den varit i 1734 års lag. Tidigare hade det bara funnits två paragrafer – en för själva brottet och en för preskriptionstiden. I strafflagen skapades istället fem paragrafer. Våldtäkt genom hot och våld behandlades i 12§, våldtäkt genom dövände eller annat medel i 13§ och försöksbrott i 14§. Med 15 § infördes också en gradindelning där den som övat otukt med en kvinna som befunnit sig i yrsel, sömn eller vanmakt utan gärningsmannens påverkan dömdes till ett något lägre straff än i 12§. Preskription och åtal reglerades i 16§.³⁹ I slutet av 1930-talet graderades brottet ytterligare genom införandet av en ny paragraf, 15a, vilken reglerade frihetskränkande otukt. Här stadgades straff för den som förmått sitt offer till otukt genom lindrigare våld än det som avsågs i 12§. Sådana handlingar hade tidigare enbart varit möjliga att straffa såsom rättsstridigt tvång, vilket genererade betydligt lägre straff.⁴⁰

Strafflagen var dock inte särskilt nyskapande överlag. Som tidigare påpekats ovan under avsnitt 2.1 fick upplysningens idéer aldrig något riktigt genomslag i 1734 års lag och så blev inte heller fallet i strafflagen. Europa hade under en lång tid varit krigshärjat och som en reaktion på detta växte en ny konservatism och nationalism fram. Konservatismen sågs som en symbol för ordning – något som Europa under krigstiden saknat. Inom juridiken representerades denna främst av den historiska skolan, vilken till stor del motsatte sig reformer. Dess företrädare menade att samhället alltid vilade på det som tidigare generationer åstadkommit. Det faktum att Sverige fortfarande existerade var följaktligen ett tecken på att sagda generationer gjort rätt och att deras arbete borde upprätthållas. Plötslig förändring sågs som ett förkastande av de äldres ansträngningar. Dessa tankar påverkade straffrätten i relativt hög grad, vilket bidrog till en konservativ lagstiftning på området.⁴¹

Parallellt med den nyfunna konservatismen fortsatte dock upplysningstankarna att leva vidare och företrädades av liberaler. Det mest centrala för ideologin var individens frihet, vilket ansågs bära vara styrande i samhället.⁴² Dessa tankar fick dock inte lika stort inflytande över strafflagen, vilken blev en för konservatismens fördelaktigare kompromiss.⁴³

---

³⁹ SL 15 kap. 12-15 och 16 §§ i deras lydelse SFS1864:11

⁴⁰ SL 15 kap. 15a § och 22 § i deras lydelse SFS 1937:242

⁴¹ Inger 2011, s. 202.

⁴² Inger 2011, s. 201 f.

⁴³ Inger 2011, s. 288.

3.2 Äran

3.2.1 Offret som individ

Precis som 1734 års lag stadgade strafflagen att enbart kvinnor kunde falla offer för våldtäkt.⁴⁴ För att omfattas av paragrafen krävdes dock att någon form av pubertetsutveckling hos kvinnan påbörjats. I annat fall föll brottet istället in under otukt med kvinna som ej fyllt tolv år eller otukt med kvinna som fyllt tolv men ej femton år.⁴⁵ Enligt Hagströmer utgjorde våldtäkt nu ett brott mot offrets sexuella frihet och framförallt rätten att själv bestämma vem hon ville ha sexuell kontakt med.⁴⁶ Detta påstående stämmer väl överens med Janssons teori om att våldtäktsbrottets skyddsintresse bland annat kan läsas ut med bakgrund av straffsatsens svårighet i förhållande till andra kvinnofridsbrott. I strafflagen var våldtäkt belagt med högre straff än kvinnorov mot kvinnans vilja och betydligt högre än kvinnorov med kvinnans vilja. Skillnaderna mellan brotten tyder alltså på ett ändrat synsätt i förhållande till 1734 års lag.⁴⁷

I sin reservation till lagberedningens förslag till straffbalk från 1844 menade Carl Johan Schlyter, professor i laghistoria vid Lunds universitet, att brottet snarare riktade sig mot kvinnans ära än sexuella frihet. Av den anledningen ansåg han också att det borde finnas skillnader i straffsatserna för våldtäkt beroende på om kvinnan var ärbar eller inte. Brott mot en lösaktig kvinna skulle således generera ett lägre straff eftersom detta inte kunde anses särskilt allvarligt. Schlyter föreslog en särskild paragraf för att förtydliga detta men någon sådan togs inte med i den slutgiltiga strafflagen.⁴⁸ Istället skulle lagen till sin lydelse skydda alla kvinnor, till och med prostituerade. Huvudsaken var kvinnans egen bestämmanderätt. Det fanns dock en presumtion för att det motstånd en icke ärbar kvinna uppådade inte var särskilt seriöst och att hon snarare spelade svårflörtad än faktiskt motsatte sig sexuellt umgänge. Att kvinnansandel var allmänt ifrågasatt var även i sig en förmildrande omständighet. Schlyters tankar skrevs alltså aldrig in i lagen, men stämde väl överens med den praktiska tolkningen av paragrafen. Carlén menade i sin kommentar till strafflagen att brottet kränkte både kvinnans frihet och ära, men även hennes blygsamhet. Vad han mer exakt menar med det sistnämnda uttrycket utvecklar han inte, men det torde vara nära sammanhängande med äran. Han använder även uttrycket värdighet, och dessa får troligtvis anses någorlunda synonyma. Han menar därför också att våldtäkt troligtvis inte kan begås mot psykiskt sjuka kvinnor, eftersom dessa saknar åtminstone ett av de förutnämnda skyddsintressena. De är till sin natur oförmögna och ovilliga att upprätthålla sin ära och därför

---

⁴⁴ Se SL 15 kap. 12§, 1 m i dess lydelse SFS 1864:11

⁴⁵ Carlén 1866, s. 278.

⁴⁶ Hagströmer 1906, s. 363.

⁴⁷ Jansson 1996, s. 86.

⁴⁸ Lagberedningens förslag till straff-balk 1844, s. 154.

kan den heller inte kränkas på samma sätt som hos en psykiskt frisk kvinna.⁴⁹

Även om det fanns en viss oenighet om vad det primära skyddsintresset egentligen var, så är det tydligt att fokus hade skiftat från familjen till kvinnan. Offret sågs mer som en individ och inte en del av en större enhet, vilket följde samhällsmönstret i övrigt. Familjehedern som koncept falnade och människor började i större utsträckning ses som representanter för sin egen ära. Detta ledde också till att offret fick mer uppmärksamhet under rättsprocessen. Eftersom det nu var hennes egen ära som stod i centrum så gjorde också hennes eget beteende det. Om hennes ära kränkts så behövde hennes ära utredas för att brottets svårighetsgrad skall kunna bedömas.⁵⁰ Detta synsätt slog tydligt igenom på 1930-talet när minimistrafvet för våldtäkt nedsattes till fyra års straffarbete, alternativt två år om synnerligen mildrande omständigheter förelåg. Nedsättningen rörde i första hand offret och hennes beteende. Det ansågs inte lämpligt att alla kvinnor sattes i samma skyddsvärda kategori där våldtäkter mot dem bestraffades så hårt som med sex års straffarbete. Det fanns så att säga en skillnad mellan offer och offer som lagstiftaren önskade spegla tydligare i straffsatserna. Som förmildrande omständighet räknades till exempel att offret tidigare gjort sig känt för att vara lösaktig. Detta gällde särskilt om hon vid andra tillfällen haft sexuella kontakter med gärningsmannen. Offrets beteende gentemot förövaren i anslutning till brottet spelade också stor roll. Om hon frivilligt hade försatt sig i en sexuell situation eller varit närgången mot mannen ifråga så motiverade detta en nedsättning av straffet. Något som ansågs vara av mycket stor betydelse var huruvida de inblandade tidigare haft ett längre sexuell förhållande med varandra, till exempel om de varit gifta. Det fanns förslag om att just denna omständighet alltid skulle anses synnerligen förmildrande. Någon sådan paragraf infördes dock aldrig.⁵¹

3.2.2 Manligt och kvinnligt

”Man” i ”tager man kvinna” syftade inte nödvändigtvis på en person av manligt kön utan användes i egenskap av indefinit pronomen. Det hade dock tidigare varit så att brottet endast kunde begås av män. I strafflagen uteslöts inte möjligheten att en kvinna i viss utsträckning kunde vara gärningsman. Då ”man” kunde syfta på både man och kvinna och ”otukt” även inbegrep otukt med kvinnor så var gärningsmannskapet inte längre exklusivt manligt, åtminstone inte i teorin.⁵²

Några liknande funderingar fanns dock inte gällande offerrollen.⁵³ Synen på manlig och kvinnlig sexualitet skiljde sig kraftigt åt. Mannen sågs som den drivande parten medan kvinnan betraktades som den passiva. En man kunde

---

⁴⁹ Carlén 1866, s. 278.

⁵⁰ Bergenheim 2005, s. 60 f.

⁵¹ SOU 1935:68, s. 30 f; SFS 1937:242.

⁵² Hagströmer 1906 s. 365.

⁵³ Jfr Hagströmer 1906, s. 363.

därför inte heller vara fullt så oskyldig i en sexuell situation som en kvinna kunde. Sexualbrott mot kvinnor genererade följaktligen betydligt högre straff än om de riktades mot män.⁵⁴ Ett grovt sexuellt övergrepp mot en man begånget av en annan man kunde enbart bestraffas som otukt mot naturen, vilket resulterade i högst två års straffarbete. Risken fanns dock att även offret straffades för sin ”medverkan”.⁵⁵ Våldtäkt å andra sidan stadgade ett straff om högst tio års straffarbete, alternativt straffarbete på livstid om brottet resulterat i svår kroppsskada.⁵⁶

Det skall påpekas att otukt mot naturen även kunde vara tillämpligt vid sexuella övergrepp och kontakter mellan kvinnor. I praktiken gällde stadgandet dock främst män. Även om paragrafen omfattade kvinnor så åtalades de sällan. Att kriminalisera sexuella handlingar mellan kvinnor var dessutom relativt ovanligt globalt sett.⁵⁷ Det fanns de som hävdade att kvinnlig homosexualitet överhuvudtaget inte existerade. Som exempel kan nämnas att drottning Victoria av England inte kriminaliserade kvinnlig homosexualitet eftersom hon inte ansåg att det var möjligt att kvinnor skulle kunna begå så avskyvärda handlingar.⁵⁸

Gällande relationen mellan offer och förövare så kunde våldtäkt inte begås inom äktenskapet. Det skall påpekas att undantaget för äkta makar inte gällde för förlovade. En man som tvingade sin fästmö till otukt kunde alltså dömas för våldtäkt.⁵⁹

3.2.3 Barn och och avvita

Till skillnad från 1734 års lag innehöll strafflagens våldtäktsparagraf inget stadgande om otukt med barn och avvita. Tidigare hade otukt med flickor under tolv år och psykiskt sjuka kvinnor betraktats som våldtäkt oavsett om våld förekommit eller inte. I strafflagen räknades detta istället som sedlighetsbrott, vilka genererade lägre straff än våldtäkt. Detta gällde särskilt vid övergrepp mot psykiskt sjuka kvinnor som i strafflagen bestraffades med högst fyra års straffarbete, vilket understeg minimistrafvet för våldtäkt.⁶⁰

Jansson menar att detta är ett tydligt exempel på samhällets förändrade synsätt gentemot kvinnors sexualitet. Vid tillkomsten av 1734 års lag kan man något förenklat säga att kvinnan i princip saknade sexuell vilja. Mannen hade en tydlig sexualdrift och kvinnan kunde antingen låta honom få utlopp för den eller inte. Mannen var den initiativtagande parten och kvinnan den samtyckande. Eftersom kvinnan inte själv hade något intresse

---

⁵⁴ Bergenheim 2005, s. 59.

⁵⁵ SL 18 kap. 10§ i dess lydelse SFS 1864:11

⁵⁶ SL 15 kap. 12§ i dess lydelse SFS 1864:11

⁵⁷ Rydström 2003, s. 32 f. och 37.

⁵⁸ RFSL, Hbt-historia.

⁵⁹ Hagströmer 1906 s. 364.

⁶⁰ SL 15 kap. 12§ och SL 18 kap. 8§ i deras lydelse SFS 1864:11

av att påbörja en sexuell handling ansågs det heller inte svårt för henne att säga nej. Att locka eller övertala en kvinna till utomäktenskaplig otukt betraktades därför som mycket svårt. Domstolarna utgick med ovan nämnda resonemang från presumptionen att otukten skett mot kvinnans vilja. Personer som inte kunde uttrycka sin vilja – barn och psykiskt sjuka – ansågs därför per automatik som icke-samtyckande och följaktligen våldtagna. Detta hade dock förändrats vid strafflagens uppkomst. Kvinnan ansågs inte fullt så passiv som tidigare och kunde nu till viss del ta initiativ till sexuella handlingar på samma sätt som en man. Hon var därför inte heller lika oskyldig i sexuella sammanhang som tidigare och kunde inte heller per automatik ha ansetts säga nej. Presumptionen om kvinnan som avvisande ersattes i viss utsträckning med det motsatta. Det gick därför inte att utgå från att personer som inte kunde uttrycka sin vilja skulle ha sagt nej om de fått möjlighet. De hade visserligen blivit utsatta för övergrepp men kunde inte anses ha blivit våldtagna på samma sätt som i 1734 års lag.⁶¹

Värt att notera är att synen på manlig och kvinnlig sexualitet som beskrivits ovan under avsnitt 3.2.2 även gällde för barn. Samlag med en flicka under tolv år bestraffades med straffarbete i högst åtta år eller på livstid om flickan lidit svår skada. Var flickan över tolv men under femton ändrades straffet till straffarbete i högst två år eller fängelse i högst sex månader.⁶² Liknande brott mot pojkar rubricerades som otukt mot naturen, precis som mot män. Övergrepp mot pojkar kunde bara straffas hårdare om det gällde incest, men då ansågs å andra sidan pojken som medbrottsling.⁶³ Detta gällde dock bara om förövaren var en kvinna. Var förövaren en man, till exempel pojkens far, betraktades brottet återigen som otukt mot naturen. Om en man förgrep sig mot en pojke eller en annan man ansågs det faktum att de var av samma kön som det utmärkande för brottet. Våld, hot, tvång, ålderskillnad eller eventuella släktskap var inte lika viktigt. Det samkönade var det primära.⁶⁴

3.3 Våld och motstånd

Kravet på våld i 1864 års strafflag kunde anses stå i relation till det motstånd med vilket våldet möttes. Mycket kraftigt våld som möttes med litet motstånd utgjorde därför inte nödvändigtvis grund för våldtäkt. Detta innebar på motsvarande vis att förhållandevis ringa våldsutövning som bröt ner kraftigt motstånd, kunde bedömas som tillräckligt för våldtäkt. Våldet kunde antingen vara av den art att det förhindrade eventuellt motstånd eller av den art att det bröt ner existerande motstånd. Till den förra kategorin räknades exempelvis att droga ner, binda fast eller slå offret medvetslös.⁶⁵

---

⁶¹ Jansson 2002, s. 255.

⁶² SL 18 kap. 7§ i dess lydelse SFS 1864:11

⁶³ Se SL 18 kap. 1-3§§ i deras lydelse SFS 1864:11

⁶⁴ Se NJA 1914 s.122 där Högsta domstolen menade att det avgörande för hur en faders övergrepp mot sin minderåriga son skulle bedömas var att gärningen begåtts mot någon av samma kön, inte att den begåtts med våld eller riktats mot ett barn. Brottet rubricerades som otukt mot naturen och inte blodskam.

⁶⁵ Hagströmer 1906, s. 366.

Gällande den sistnämnda kategorin ställdes mycket höga krav på motståndet. Våldet skulle övervinna allt motstånd som kvinnan möjligen kunde göra. Detta innebar att om kvinnan exempelvis skulle ”ge upp” för att undvika ytterligare misshandel eller för att hon insett att motstånd var meningslöst, så var våldet inte tillräckligt för att nå upp till kravet på våld i våldtäktsparagrafen. Inte heller då offret blev paralyserad enbart på grund av rädsla kunde våldtäkt bli aktuellt, även om det i viss mån var ett omdiskuterat ämne.⁶⁶ Våldet som i sådana fall inte ansågs tvingande fick därför istället räknas som en övertalningsprocess av det intensivare slaget.⁶⁷ Den här typen av våld – som avbrutits innan allt fysiskt motstånd brutits ner – kunde däremot tolkas som ett hot om ytterligare våld, vilket i vissa fall gjorde att gärningen ändå kunde bedömas som våldtäkt.⁶⁸ Centralt även i strafflagen var att offret skulle ha ropat på hjälp. Ropet i sig var ett tecken på tvång och våld. Fanns det vittnen i området som kunde intyga att de inte hört något sådant rop tydde detta alltså på att någon våldtäkt inte ägt rum, förutsatt att offret varit vid medvetande och fri att skrika.⁶⁹

Det skall tilläggas att kravet på motstånd vid våld även gällde om övergreppet riktades mot ett barn. Hänsyn togs till barnets ålder och fysiska styrka men även med dessa faktorer i beaktande skulle flickan gjort allt motstånd hon kunnat för att gärningen skulle bedömas som våldtäkt. Hade sådant motstånd inte förelegat kunde gärningsmannen dock dömas för otukt med kvinna som fyllt tolv men ej femton år, alternativt otukt med kvinna som ej fyllt tolv år. Gärningen betraktades då som ett sedlighetsbrott.⁷⁰ För förtydligandes skull skall här återigen påpekas att våldtäkt bara var tillämpligt om flickan ifråga hade kommit i puberteten. En mycket tidigt utvecklad elvaåring hade alltså kunnat falla in under våldtäktsparagrafen medan en outvecklad fjortonåring inte hade kunnat göra detsamma.⁷¹

Med lagändringen på 1930-talet och införandet av frihetskränkande otukt blev det möjligt att döma även om våldet och/eller motståndet inte ansågs nå upp till kraven i 12 §. Detta innebar också att sådana övergrepp mot barn nu i vissa fall kunde bedömas som brott mot annans frihet och inte som sedlighetsbrott.⁷² Paragrafen tillkom dels för att skyddet mot påtvingade sexuella handlingar i 12 § i sig ansågs otillräckligt, dels därför att diskrepansen mellan våldtäkt och rättsstridigt tvång skapade ett kryphål där gärningsmannen i vissa fall inte kunde dömas för något av brotten. Att tilltvinga sig sexuellt umgänge under hot om att anmäla kvinnan för ett brott var till exempel för lindrigt för att bedömas som våldtäkt, samtidigt som det inte kunde utgöra rättsstridigt tvång eftersom det inte är olagligt att anmäla någon för ett brott. Försök till rättsstridigt tvång var dessutom inte

---

⁶⁶ Hagströmer 1906, s. 366 f.

⁶⁷ Se t.ex. NJA 1927 s. 207.

⁶⁸ Hagströmer 1906, s. 366 f; se även avsnitt 3.2.1.

⁶⁹ NJA 1927 s. 207.

⁷⁰ Se t.ex. NJA 1925 s. 344; NJA 1948 s. 500.

⁷¹ Se ovan under avsnitt 3.2.1.

⁷² SL 15 kap. 12 och 15a §§ i deras lydelse SFS 1937:242; BrB 6 kap. 1 och 2 §§ i deras lydelse SFS 2013:365.

kriminaliserat, vilket gjorde att ett hot som framställts i syfte att tvinga en kvinna till otukt men som inte nådde upp till kraven i 12 § inte var brottsligt. Ytterligare ett problem var att straffskalan vid rättsstridigt tvång ansågs för låg för att motsvara det sexuella tvång som föll utanför våldtäktsbestämmelsen.⁷³ Lagtekniskt förhöll sig våldtäkt och frihetskränkande otukt till varandra på samma sätt som våldtäkt och sexuellt tvång gör idag.⁷⁴ Därmed inte sagt att i de praktiken motsvarade sagda brott.

Gränsen mellan våldtäkt och frihetskränkande otukt behandlades i ett antal rättsfall, bland annat NJA 1939 s. 597. Målet rörde fyra händelser, varav en rubricerades som försöksbrott. De andra tre händelserna bar stora likheter med varandra. Två gärningsmän bröt sig in i offrets bostad. Den ena gärningsmannen våldtog henne medan den andra höll fast henne. De turades sedan om och bytte plats med varandra. Underrätterna bedömde att våldet inte nådde upp till kravet för våldtäkt och dömde gärningsmännen för frihetskränkande otukt enligt 15a §. Högsta domstolen menade istället att våldet var sådant som avsågs i våldtäktsparagrafen. Det var dock inte möjligt att döma gärningsmännen för våldtäkt eftersom åklagaren inte överklagat.⁷⁵ Samma situation skulle idag vara att bedöma som grov våldtäkt eftersom flera gärningsmän varit aktiva.⁷⁶ Mängden gärningsmän verkar dock inte på samma sätt varit avgörande vid tillämpningen av strafflagen som idag. I ett fall från samma år hade fyra gärningsmän, varav den ena anstiftare, tilltvingat sig samlag med en kvinna. Hovrätten dömde gärningsmännen för frihetskränkande otukt med motiveringen att våldet inte var svårare än så. Högsta domstolen menade att brottet skulle bedömas som våldtäkt, men ändrade inte domen eftersom åklagaren inte överklagat. Ingenstans i något av fallen nämns dock antalet gärningsmän som försvårande omständighet.⁷⁷

Ett senare mål – NJA 1942 s. 3 – gällde en kvinna som blivit överfallen utomhus. Slagsmål utbröt mellan kvinnan och gärningsmannen. Detta varade i mellan femton och tjugo minuter innan kvinnan av rädsla och utmattnings slutade göra motstånd och sa att hon gav sig. Mannen våldtog då kvinnan genom vaginalt samlag. Efter övergreppet visade kvinnan skador på halsen, låret och i ljumsken. Mannen friades av rådhusrätten som menade att varken våldet eller motståndet varit tillräckligt för att utgöra brott. Hovrätten fällde mannen men bedömde att våldet var av den lindrigare art som avsågs i 15a §. Högsta domstolen ansåg dock att brottet skulle bedömas som våldtäkt enligt 12 §.⁷⁸ Det bör noteras att detta skiljer sig från lagstiftarens ursprungliga åsikt att sådana fall inte bör bedömas som våldtäkt.⁷⁹

---

⁷³ Första lagutskottets utlåtande 1937 nr. 45, s. 18.

⁷⁴ SL 15 kap. 12 och 15a §§ i deras lydelse SFS 1937:242; BrB 6 kap. 1 och 2 §§ i deras lydelse SFS 2013:365.

⁷⁵ NJA 1939 s. 597.

⁷⁶ Jfr prop. 2004/05:45, s 139.

⁷⁷ NJA 1939 B 651; NJA 1939 s. 597.

⁷⁸ NJA 1942 s. 3.

⁷⁹ Jfr ovan under samma avsnitt.

3.3.1 Hot som innebär trängande fara

Till skillnad från 1734 års lag stadgade 1864 års strafflag att våldtäkt även kunde begås då tvånget utövades genom hot istället för våld. Hotet skulle enligt lagen "[innebära] trängande fara"⁸⁰ och hade samma straffskala som utövande av våldtäkt genom våld.⁸¹ För att ett sådant hot skulle föreligga krävdes först och främst att hotet – såsom ordet "trängande" antyder – var förestående. Om hotet inte var förestående på så sätt att det mycket snabbt skulle kunna komma att realiseras så skulle det åtminstone vara så att hotet omedelbart behövde avvärijas. Det sistnämnda innebar att hotets uppfyllande kunde ligga något längre fram i tiden.⁸²

Hotets innebörd skulle också vara av ett grövre slag. Hagströmer beskrev det som att "detta onda skall vara så svårt, att det fordras mer än vanlig själsstyrka hos kvinnan för att emotstå det ifrågavarande hotet".⁸³ Hagströmer menade att man för att kontrollera om hotet nådde upp till detta kriterium kunde se till hur en genomsnittlig människa hade agerat. Hade hon inte klarat av att stå emot så var hotet tillräckligt allvarligt för att ligga till grund för våldtäkt.⁸⁴

Offret skulle också vara övertygad om att gärningsmannen faktiskt kunde förverkliga hotet. Ett hot om misshandel från en mycket svag och obehärdad person utgjorde till exempel inte trängande fara. Inte heller kunde sådan anses föreligga om offret befann sig i en situation där hon kunde ropa på hjälp eller på något annat förhållandevis enkelt sätt avvärja situationen. Detta skulle kunna ske om kvinnan exempelvis hade möjlighet att låsa ute en gärningsman som dök upp utanför hennes dörr och uppträdde aggressivt. Det som får anses skilja sig betydligt från idag var att trängande fara i vissa fall kunde föreligga även om det fanns en relativt lättillgänglig flyktväg. Offret behövde nämligen inte använda sig av en sådan om detta riskerade att offret kunde betraktas som feg antingen i den specifika situationen eller som person i allmänhet.⁸⁵

3.3.2 Dövande medel

I lagen fanns också en möjlighet att döma för våldtäkt trots att inget våld eller hot förekommit. Det kunde ske om gärningsmannen på kemisk väg försatt offret i ett sådant tillstånd att hon inte kunnat försvara sig eller saknat fri vilja. Lagen stadgade att kvinnan skulle befinna sig i yrsel, sömn eller vanmakt, vilket bär viss likhet med dagens reglering om våldtäkt på grund av offrets särskilt utsatta situation – låt vara att regleringen i 1864 års lag var betydligt snävare.⁸⁶

---

⁸⁰ SL 15 kap. 12§, 1 m. i dess lydelse SFS 1864:11.

⁸¹ SL 15 kap. 12§ i dess lydelse 1864:11

⁸² Hagströmer 1906, s. 367.

⁸³ Hagströmer 1906, s. 367.

⁸⁴ Hagströmer 1906, s. 367; se även Flensburg 1907, s. 126.

⁸⁵ Carlén 1866, s. 97.

⁸⁶ SL 15 kap. 13§ i dess lydelse 1864:11; jfr BrB 6 kap. 1§ i dess lydelse SFS 2013:365.

Alkoholpåverkan föll in under regleringen och jämfördes med yrsel, alternativt sömn eller vanmakt om offret var mycket kraftigt berusad. Stadgandet om våldtäkt var dock inte tillämpligt om offret frivilligt druckit sig berusad även om detta skett efter övertalning från gärningsmannens sida. Rekviritet ”försatt” ansågs då inte uppfyllt. Offret behövde i ett sådant fall inte nödvändigtvis ha haft som mål att bli berusad, utan det var tillräckligt att hon känt till att hon druckit alkohol.⁸⁷ Av detta får slutsatsen dras att gärningsmannen måste ha lurat i offret alkohol utan hennes vetskap för att ha kunnat anses vara ansvarig för hennes tillstånd.

Våldtäkt kunde föreligga även om det inte var gärningsmannen själv som drog offret, förutsatt att den som gjort det handlat å gärningsmannens vägnar. Den som utförde den sexuella handlingen blev då anse som gärningsman, medan den som försatt offret i vanmakt räknades som medhjälpare, alternativt medgärningsman. Det skall påpekas att den sistnämnda mycket väl kunde vara en kvinna.⁸⁸

3.3.3 Svår kroppsskada

Strafflagen stadgade ett högre straff om kvinnan under våldtäkten lidit svår kroppsskada eller om hon berövats livet. Vid svår kroppsskada skulle gärningsmannen dömas till straffarbete i tio år eller på livstid. Dog offret skulle han enligt lagens ursprungliga lydelse dömas till döden, alternativt straffarbete på livstid.⁸⁹ Med svår kroppsskada åsyftades främst sådant som lämnade allvarliga bestående men. Som de grövsta fallen definierades skador som ledde till att offret blev blind, döv, stum, steril, psykiskt sjuk utan en realistisk chans till förbättring eller om offret förlorade någon kroppsdel. Som övriga fall räknades mindre grova varianter av de ovan uppräknade skadorna, såsom om offret förlorade synen på ena ögat eller funktionen hos någon kroppsdel. Även livshotande sjukdomar räknades till denna kategori.⁹⁰ Sådana skador behövde inte följa av det fysiska våldet utan kunde härröra från exempelvis biverkningar av mediciner, kemikalier eller gift som använts för att bedöva offret.⁹¹

3.4 Naturlig och onaturlig otukt

Begreppet otukt var inte fullt ut definierat i strafflagen. Det fanns i huvudsak två kategorier: naturlig otukt och onaturlig otukt. Med naturlig otukt avsågs vaginalt samlag mellan man och kvinna som inte var gifta med varandra. Onaturlig otukt skedde rent fysiskt på annat sätt men hade samma

---

⁸⁷ Hagströmer 1906, s. 367.

⁸⁸ Hagströmer 1901, s. 360 f.

⁸⁹ SL 15 kap. 12§ i dess lydelse 1864:11

⁹⁰ Carlén 1866, s. 243 f.

⁹¹ Carlén 1866, s. 250.

syfte som den naturliga otukten. Handlingen skulle tillfredsställa könsdriften oavsett vem denna tillhörde. Det behövde inte nödvändigtvis vara gärningsmannens egen. Våldtäkt var på så sätt mer avancerat än mindre grova brott som enbart krävde ett eggande av könsdriften. Med driftens tillfredställande följde också brottets fullbordande. Vid naturlig otukt ansågs detta ske när könsorganen kom i kontakt med varandra. Det gamla kravet på penetration, alternativt i kombination med utlösning, hade alltså tagits bort.⁹² Detta bekräftades i NJA 1897 s. 447. Fallet rörde en man som hade förgripit sig mot sin sjuåriga dotter genom att ligga bredvid henne, kyssa henne och gnida sitt könsorgan mot hennes. Könsdelarna hade vid tillfället varit nakna. Rådhusrätten dömde mannen för det förhållandevis ringa brottet sårande av tukt och sedlighet eftersom de ansåg att gärningen inte var att bedöma som otukt. Både hovrätten och Högsta domstolen var dock av en annan mening. Gärningen utgjorde otukt och mannen fälldes därför till ansvar för blodskam istället.⁹³

Vid onaturlig otukt, som till sin fysiska form inte närmare definierats i lagkommentarerna, fanns av naturliga skäl inte samma fasta kriterium. Det avgörande var dock detsamma: att könsdriften skulle ha blivit tillfredsställd. Detta gav utrymme för en mer individuell bedömning i varje fall. Det skall påpekas att tilltvingad onaturlig otukt kunde vara straffbar även om den skett inom ett äktenskap, men då inte under våldtäktsrubriceringen, utan som rättsstridigt tvång.⁹⁴ Det krävdes inte att den onaturliga otukten liknade ett vaginalt samlag, men de inblandades kroppar skulle ha varit i direkt kontakt med varandra. Vidare fordrades också att gärningen innebar en objektiv kränkning av ”den sexuella anständighetskänslan”.⁹⁵ Sexuella preferenser kan variera mycket kraftigt från person till person. Det är möjligt att det finns de som får sin könsdrift tillfredsställd redan på ett mycket tidigt stadium i den sexuella processen eller i situationer som de flesta andra inte uppfattar som sexuella alls. En person som till exempel känner sig nöjd efter enbart ett handslag skulle därför ha uppfyllt de första två kriterierna för otukt: han eller hon har *tillfredsställt sin könsdrift* genom att *beröra någon annans kropp*. En sådan handling – oavsett hur angenäm den än må vara för utövaren – torde dock i allmänhet inte uppfattas som en kränkning av sedesamheten. Trots utövarens reaktion hade detta alltså inte kunnat betraktas som otukt enligt strafflagen.⁹⁶

Otukt som begrepp klargjordes till viss del i praxis. Att ”öva otukt” var straffbelagt även i andra paragrafer utanför våldtäktsregleringen. Ursprungligen hade uttrycket samma betydelse oavsett vilket brott det gällde.⁹⁷

---

⁹² Hagströmer 1906, s. 364.

⁹³ NJA 1897 s. 447.

⁹⁴ Hagströmer 1906, s. 364.

⁹⁵ Stjernberg 1922, s. 25.

⁹⁶ Jfr Stjernberg, 1922, s. 25.

⁹⁷ Stjernberg 1922, s. 24.

På 1890-talet uttalade Högsta domstolen i två olika mål att anal- och oralsex skulle betraktas som otukt.⁹⁸ Detta illustrerar mycket tydligt skillnaderna mellan män och kvinnor som offer som påpekats ovan under avsnitt 3.2.2. Båda handlingarna går att tilltvinga sig på exakt samma sätt från båda könen, till skillnad från vaginalt samlag. Offren kunde alltså utsättas för likadana övergrepp, men straffet för kvinnans förövare blev upp till tio års straffarbete medan mannens förövare fick ett straff på upp till två års straffarbete.⁹⁹ Vissa andra övergrepp som inte räknas som tillräckligt kvalificerade sexuella handlingar för att utgöra våldtäkt idag gick också in under begreppet otukt. Detta gällde bland annat om gärningsmannen tvingade offret att onanera åt honom, alternativt om gärningsmannen onanerade åt offret.¹⁰⁰ För att sådant förfarande skulle räknas som otukt krävdes dock utlösning.¹⁰¹ Att enbart krama eller hålla hårt om någons könsorgan kunde inte bedömas som otukt.¹⁰² Att föra upp någonting, till exempel fingrar, i en kvinnas underliv betraktades som otukt.¹⁰³

---

⁹⁸ NJA 1894 s. 327; NJA 1896 s. 394.

⁹⁹ SL 15 kap. 12§ och SL 18 kap. 10§ i deras lydelse 1864:11.

¹⁰⁰ NJA 1918 s. 410; NJA 1942 s. 420; jfr NJA 2008 s. 482 II.

¹⁰¹ Jfr NJA 1931 s. 132; NJA 1934 s. 642.

¹⁰² NJA 1918 s. 410; NJA 1943 s. 541.

¹⁰³ NJA 1952 s. 413.

4 Brottsbalken

4.1 Allmänt

Sexualbrottsregleringen i brottsbalken genomgick tre huvudsakliga reformer från det att den trädde i kraft. Den första skedde i mitten på 1980-talet, den andra i mitten på 2000-talet och den sista sommaren 2013. Reformerna behandlas under de olika kategorierna nedan, i den mån de påverkat respektive kategori. Mindre ändringar i lagen, såsom rent språkmässiga, kommer inte att tas upp.

Som tidigare nämnts hade konservatismen ett relativt stort inflytande över strafflagen, samtidigt som liberalismen fick stå tillbaka.¹⁰⁴ När brottsbalken trädde ikraft var fallet det omvända. Liberalismen och socialismen slog igenom under 1900-talet och påverkade därmed också lagstiftningen. Samhället genomgick även en omfattande sekularisering, vilket var ytterligare ett bakslag för konservatismen.¹⁰⁵ Detta var en bidragande orsak till att äktenskapsbrotten avskaffades på 1940-talet. Det enda undantaget var tvegifte, vilket fortfarande är olagligt.¹⁰⁶ Det innebar att den parallella brottskategori som existerat jämsides med våldtäkt nu försvann. Sexualbrott kunde alltså efter 1940-talet endast begås genom tvång, hot, våld, utnyttjande eller liknande rättsstridiga förfaranden, med undantag för incest vilket kunde begås med samtycke från båda parter.¹⁰⁷

4.2 Den sexuella friheten

4.2.1 Före reformen 1984

Enligt brottsbalkens ursprungliga lydelse skulle gärningsmannen vid våldtäkt vara en man och offret en kvinna. Övergrepp som begicks av kvinnor mot män eller mellan personer av samma kön räknades inte som våldtäkt utan straffades istället som frihetskränkande otukt. Var offret minderårig rubricerades brottet istället otukt med barn eller otukt med ungdom. Straffrättskommittén kommenterade inte denna begränsning närmare i utredningen som föregick lagen utan konstaterade bara att det inte fanns något behov av att inkludera sådana gärningar i våldtäktsparagrafen.¹⁰⁸ Detta diskuterades inte heller närmare i propositionen, varken av departementschefen eller remissinstanserna.¹⁰⁹

---

¹⁰⁴ Se ovan under avsnitt 3.1.

¹⁰⁵ Inger 2011, s. 307.

¹⁰⁶ Inger 2011, s. 373; BrB 7 kap. 1§ i dess lydelse 1994:1119.

¹⁰⁷ Jfr t.ex. ovan under avsnitt 3.2.3.

¹⁰⁸ SOU 1953:14, s. 231 f.

¹⁰⁹ Jfr prop. 1962:10, s. B 155-158.

Gärningsmannakretsen genomgick en viss utvidgning i och med brottsbalkens ikraftträdande eftersom offrets make nu kunde vara gärningsman. Sådan naturlig otukt hade tidigare varit undantaget bestämmelsen om våldtäkt. Kvinnans sexuella frihet ansågs nu så viktig att en sådan inskränkning inte längre kunde anses motiverad.¹¹⁰ Detta var dock inte helt självklart. Straffrättsprofessorn Johan Thyrén skrev till exempel i sitt utkast till en ny strafflag uttryckligen att våldtäkt enbart kunde ske utom äktenskap.¹¹¹ Ett flertal remissinstanser framförde också kritik mot förslaget och menade att lagen fortfarande borde göra ett undantag för makar. Oron rörde främst risken att kvinnor skulle kunna känna sig frestade att felaktigt anmäla sina makar för våldtäkt för att få fördelar i andra juridiska sammanhang. Medicinalstyrelsen pekade på att detta skulle kunna ske vid skilsmässor och aborter. En kvinna som saknade legala skäl att avbryta sin graviditet kunde skapa ett sådant genom att anmäla barnets far - sin make - för våldtäkt, vilket gjorde aborten tillåten. Det fanns också en oro för att kvinnor skulle kunna hota att anmäla sina makar som ett led i trakasserier eller utpressning. Polisintendenten i Stockholm menade att kvinnor ofta hävdade våldtäkt för att kunna få männen omhändertagna för alkoholism. Den här typen av beteende hos kvinnor riskerade alltså att uppmuntras genom en sådan kriminalisering varför flera remissinstanser avstyrkte förslaget.¹¹² Den allmänna utgångspunkten var dock att ”riktiga” våldtäkter mellan makar, trots kriminalisering, mycket sällan skulle nå domstolarna. Huruvida detta berodde på en föreställning om att sådana brott inte inträffade särskilt ofta eller att benägenheten att anmäla var låg utvecklades inte närmare i förarbeten och lagkommentarer.¹¹³

Valet att inkludera makar i kretsen av möjliga våldtäktsmän var dock inte en slump utan följde det generella mönstret av ökade rättigheter för kvinnor under 1900-talet. Framförallt början av seklet var omvälvande. Det tydligaste exemplet på detta är den kvinnliga rösträtten som infördes år 1919.¹¹⁴ Detta var ett stort steg mot jämställdhet och får i viss mån anses vara ett erkännande av kvinnors fria vilja och förmåga att fatta egna beslut. Kvinnor hade också ökat sitt oberoende gentemot männen i och med industrialiseringen och urbaniseringen. I den nya eran krävde samhället mer arbetare samtidigt som individer och familjer behövde mer pengar för att klara sig i städerna. Detta ledde till lönearbete även för kvinnor, vilka nu började tjäna egna pengar och på så sätt i viss mån frigjorde sig även från sina makar.¹¹⁵ Oberoendet ökade under krigstiden då behovet av kvinnlig arbetskraft, särskilt inom industrin, var större. Arbetsgivarna behövde ersätta de män som blivit inkallade och fick då använda sig av kvinnor. Detta ledde till att nya jämställdhetsfrågor uppmärksammades, såsom lika

---

¹¹⁰ Prop. 1962:10, s. B 158.

¹¹¹ SOU 1937:37, s. 13, Thyrén dog innan han hann publicera till utkast. Hans efterlämnade anteckningar utgavs senare i form av en SOU. Arbetet med att reformera straffrättslagstiftningen hade alltså pågått under en längre tid, se prop. 1962:10, s. B 1.

¹¹² Prop. 1962:10, s. B 156 f.

¹¹³ Se t.ex. Beckman m.fl 1964, s. 203.

¹¹⁴ *Kvinnlig rösträtt*, Nationalencyklopedin.

¹¹⁵ Wikander, 2007.

lön för lika arbete. Jämlikheten ökade således gradvis under seklets första hälft.¹¹⁶

En våldtäkt som skedde inom äktenskapet ansågs dock trots kriminaliseringen vara av lindrigare art. För att reglera detta infördes ett andra stycke i paragrafen där det stadgades att om brottet med hänsyn till offret och gärningsmannens relation eller andra omständigheter kunde anses mindre grovt så dömdes han till fängelse i högst fyra år. Brottsrubriceringen blev då inte våldtäkt utan våldförande. Lagtekniskt motsvarade alltså våldförande det vi idag kallar mindre grov våldtäkt.¹¹⁷ Det skall tilläggas att den här ändringen i viss mån begränsade gärningsmannakretsen. Det enda undantaget från våldtäktsrubriceringen hade tidigare varit makar. En förlovad man kunde alltså våldta sin fästmö i juridisk mening. Detsamma gällde för sammanboende par. Detta var nu inte längre möjligt eftersom de också föll in under våldförande.¹¹⁸

Förutom äktenskap och andra långvariga relationer kunde domstolen även ta hänsyn till kvinnans beteende gentemot mannen vid mer kortvariga möten. Fallet NJA 1967 s. 637 gällde en femtonårig flicka som tvingats till samlag under en bilresa med tre kamrater. Hon och hennes väninna hade åkt runt med två äldre pojkar i en ”raggarbil”. Flickan satt tillsammans med den ena pojken i baksätet och hennes väninna i framsätet bredvid pojken som körde bilen. Vid ett tillfälle då bilen stod stilla drog pojken i baksätet ner den femtonåriga flickan och höll fast henne medan han förde upp fingrarna i hennes underliv. Han genomförde sedan ett samlag med henne mot hennes vilja. Pojken och flickan i framsätet lämnade bilen eftersom de tyckte att situationen var obehaglig. De var dessutom rädda för gärningsmannen. Högsta domstolen tog fasta på att flickan frivilligt åkt med i bilen och dessutom placerat sig i baksätet med pojken. Alla fyra hade även bestämt sig för att de skulle träffas nästa dag. Gärningsmannen hade tidigare under kvällen visat ett intresse för flickan som domstolen inte ansåg att hon tillräckligt tydligt markerat som oönskat. Hon hade alltså enligt rättsens bedömning betett sig på ett sätt som gett intrycket av att hon var villig att delta i någon form av sexuell eller åtminstone intim handling. Gärningen bedömdes därför som våldförande och inte våldtäkt. Domstolen påpekade också att våldet som utövats enbart bestod i att gärningsmannen hållit fast flickan och inte slagit eller hotat henne.¹¹⁹

Relationen mellan parterna kunde även uppväga relativt allvarliga hot eller svårare våld. I ett fall från 1966 bedömde Högsta domstolen ett samlag som skett under knivhot och slag mot ansiktet som våldförande. Mannen och kvinnan hade enbart känt varandra en kortare tid när händelsen inträffade. Kvinnan hade då frivilligt följt med mannen tills hans bostad (belägen på ett

---

¹¹⁶ Overud, 2005.

¹¹⁷ Prop. 1962:10, s. B 158 f; BrB 6 kap. 1§ i dess lydelse 1962:700.

¹¹⁸ Jfr ovan under 3.2.2.

¹¹⁹ NJA 1967 s. 637.

”ungkarlshotell”) och druckit vin med honom. Gärningen kunde därför inte utgöra våldtäkt.¹²⁰

4.2.2 Efter reformen 1984

På åttiotalet genomfördes omfattande förändringar i våldtäktsregleringen. En av de största principiella nyheterna var att brottet gjordes könsneutralt: både män och kvinnor kunde vara offer och gärningsmän. Övergrepp kunde även begås mellan personer av samma kön.¹²¹ Trots att detta får anses vara en relativt stor förändring så motiveras den inte närmare i förarbetena. Departementschefen konstaterar till exempel helt enkelt att han anser att ”bestämmelsen [bör] könsneutral”.¹²² Det kan i sammanhanget påpekas att homosexualitet nu var avkriminaliserat och inte längre klassades som en sjukdom.¹²³

En annan nyhet var att våldförande togs bort som brott, vilket ledde till att förhållandet mellan offret och gärningsmannen fick minskad betydelse. Departementschefen menade att detta inte skulle spela någon roll alls, vilket avvisades av justitieutskottet som påpekade att det får anses utgöra en del av helhetsbilden.¹²⁴ Klart var i alla fall att det inte längre skulle vara avgörande för rubriceringen. Ett övergrepp skulle alltså inte kunna betraktas som sexuellt utnyttjande bara för att de inblandade var gifta med varandra. Det skulle heller inte i sig göra att övergreppet hänfördes till den lägre delen av straffskalan, även om det kunde peka i den riktningen.¹²⁵ För första gången i lagstiftningsarbetet nämns också den andra sidan av samma resonemang. En nära relation mellan offret och förövaren kan bidra till en hårdare syn på brottet, eftersom gärningsmannen utnyttjat och svikit offrets förtroende.¹²⁶ Därmed inte sagt att domstolarna faktiskt slutade ta hänsyn till parternas förhållande i samma mildrande riktning som tidigare. Några år efter reformen avgjorde Högsta domstolen ett mål med en kvinna som våldtagits av sin före detta sambo. Övergreppet hade varat under en icke obetydlig tid och våldet hade bland annat bestått av att mannen tagit stryptag på kvinnan. Han hade även hållit fast henne och bant isär hennes ben. Hovrätten menade att våldtäkten skulle betraktas som mindre grov, trots att våldet varit relativt allvarligt slag. Parternas tidigare förhållande gjorde att kränkningen inte kunde anses vara så grov som krävs vid våldtäkt av normalgraden. Högsta domstolen höll med hovrätten om att förhållandet motiverade en mildare syn på brottet. Däremot var våldet, särskilt stryptaget, av sådan art att övergreppet ändå inte kunde betraktas som mindre grovt.¹²⁷

---

¹²⁰ NJA 1966 B 44.

¹²¹ SFS 1984:399.

¹²² Jfr JuU 1983/84:25, s. 14 f.f; prop. 1983/84:105 s. 17 f.

¹²³ RFSL, *Lagar – milstolpar för hbt-personer i Sverige*.

¹²⁴ Prop. 1983/84:105, s. 51; JuU 1983/84:25, s. 17.

¹²⁵ Prop. 1983/84:105, s. 51.

¹²⁶ JuU 1983/84:25, s. 17.

¹²⁷ NJA 1986 s. 127.

I förarbetena framträdde en ny bild av offer och gärningsmän. Fokus flyttades gällande båda parterna. Skillnaden mellan ärbara och icke ärbara kvinnor suddades ut. Hedern skulle inte längre spela någon roll för bedömningen av brottets svårighetsgrad – åtminstone inte i teorin.¹²⁸ Ända sedan 1700-talet hade bedömningen av brottet ofta kretsat kring offret. Det var kvinnans rykte, status och beteende som var avgörande för hur allvarligt rättsväsendet och samhället såg på brottet. Detta gällde både för förmildrande och försvårande omständigheter. Att våldta en ärbar kvinna kunde resultera i dödsstraff, medan samma övergrepp inte ens rubricerades som våldtäkt om det förövades mot en lösaktig kvinna.¹²⁹ Efter den nya reformen var det istället gärningsmannen som skulle stå i fokus. Det var gärningsmannens beteende och motiv som skulle styra bedömningen av brottets svårighetsgrad.¹³⁰ Detta gjorde också att omständigheter som tidigare inte verkade ha spelat någon avgörande roll blev viktiga. Exempel på detta är antalet gärningsmän. Att flera personer deltagit i ett övergrepp hade i sig inte pekats ut som försvårande i rättsfall tidigare. Med den nya uppmärksamheten riktad mot gärningsmannen ansågs däremot gruppvåldtäkter nu som särskilt allvarliga.¹³¹

Reformen innebar också att barn återinfördes som offerkategori – dock inte som i 1734 års lag då våldtäkt mot barn var undantaget kravet på våld. Övergrepp mot barn kunde falla in under våldtäktsparagrafen om brottet bedömdes som grov våldtäkt. I annat fall dömdes för grovt sexuellt utnyttjande av underårig. Våldtäkt av normalgraden var alltså inte tillämpligt om offret var ett barn. Det faktum att offret var just ett barn var dock en sådan omständighet som i sig kunde bidra till att brottet rubricerades som grov våldtäkt.¹³²

4.3 ”Våld å henne”

Rekvisitet för våld i brottsbalkens ursprungliga lydelse var ”våld å henne”.¹³³ I och med detta upphörde kravet på det absoluta våld som strafflagen tidigare krävt. Detta hade varit problematiskt i domstolarna eftersom det ofta resulterat i att gärningar istället bedömts som rättsstridigt tvång, även om den rubriceringen ofta var alltför lindrig för att motsvara brottens karaktär. Problemet avhjälpes visserligen delvis med införandet av frihetskränkande otukt som brott,¹³⁴ men vid brottsbalkens tillkomst ansågs det lämpligare att sänka kravet på våld i själva våldtäktsparagrafen. Nu åsyftades en mildare form av våld, med rån som förebild. Skillnaden mellan tidigare absolut våld och det nya ”rånvåldet” var att våldet inte längre stod i samma relation till motstånd. Gärningsmannen behövde alltså inte som tidigare bryta ner allt motstånd som offret möjligen kunde uppåda. Med

---

¹²⁸ Jfr prop. 1983/84:105, s. 51.

¹²⁹ Se ovan under avsnitt 2.2, 3.2.1 och 4.2.1.

¹³⁰ Prop. 1983/84:105, s. 51.

¹³¹ Prop. 1983/84:105, s. 52.

¹³² Prop. 1983/84:105, s. 54 och 52.

¹³³ BrB 6 kap. 1§ i dess lydelse SFS 1962:700.

¹³⁴ Se ovan under avsnitt 3.1.

våld å person (å henne) menades istället antingen misshandel och/eller ett betvingande av offrets rörelsefrihet.¹³⁵ Ändringen resulterade i att det straffbara området utvidgades kraftigt. Den ”lägsta gränsen” för våld ansågs nu vara att sära på en kvinnas ben samtidigt som hon försöker knipa ihop dem.¹³⁶ Detta står i tydlig kontrast till tidigare praxis då till exempel 15-20 minuters inledande slagsmål ansågs ligga på gränsen för tillräckligt våld.¹³⁷

Lagstiftaren behöll samma definition av hot som tidigare. Denna ändrades inte förrän under 1980-talet. Hotet ansågs då som tillräckligt om faran *framstod* som trängande för offret, oavsett om den faktiskt varit det eller inte. Hotet kunde även vara tillräckligt utan att gärningsmannen uttryckligen uttalat något sådant, förutsatt att han eller hon utnyttjat en för offret hotfull situation. Även efter reformen skulle hotet dock enbart gälla liv och hälsa, alternativt ett jämförbart intresse.¹³⁸

4.3.1 Vanmakt

Jämställt med våld var att försätta offret i vanmakt eller liknande tillstånd. Ett sådant förfarande går visserligen in under våld å person – att försätta någon i vanmakt är ju att betvinga hennes rörelsefrihet – men med rån som förebild valde lagstiftaren att särskilt betona detta i lagtexten. Liksom i strafflagen blev våldtäkt inte tillämpligt om offret frivilligt försatt sig i vanmakt. Att utan våld och hot få någon att dricka stora mängder alkohol och sedan ha samlag med henne när hon befinner sig i vanmakt kunde alltså inte utgöra grund för våldtäkt.¹³⁹ Likvärdigt med vanmakt ansågs sömn och yrsel. Att använda någon form av kemiskt medel för att passivisera offret gick också in under uttrycket. Detta motsvarade alltså i princip strafflagens stadgande om att den som försatte sitt offer i ett tillstånd av sömn, yrsel eller vanmakt genom att använda sig av dövande medel för att öva otukt med henne skulle dömas för våldtäkt.¹⁴⁰

4.3.1.1 Hjälpöst tillstånd

I början av 2000-talet utvidgades våldtäktsbestämmelsen och omfattade för första gången under den i uppsatsen behandlade tidsperioden även fall där gärningsmannen utnyttjat att offret befunnit sig i vanmakt.¹⁴¹ För att förtydliga så rörde det sig här om fall då gärningsmannen inte själv eller genom en medgärningsman/medhjälpare försatt offret i situationen.¹⁴² Detta hade visserligen varit straffbart ända sedan 1860-talet, men då som en mildare rubricering vilken i brottsbalken fick legaldefinitionen sexuellt utnyttjande.¹⁴³ Sådana fall kom nu alltså att betraktas som våldtäkt.

---

¹³⁵ SOU 1953:14, s. 232.

¹³⁶ Beckman m.fl. 1964, s. 205 f.

¹³⁷ NJA 1942 s. 3.

¹³⁸ Prop. 1983/84:105 s 18 f.

¹³⁹ SOU 1953:14, s. 232 f; jfr SL 15 kap. 13 § i dess lydelse 1864:11.

¹⁴⁰ Prop. 1962:10, s. B 154; jfr SL 15 kap. 13 § i dess lydelse 1864:11.

¹⁴¹ BrB 6 kap. 1§ i dess lydelse SFS 2005:90.

¹⁴² Prop. 2004/05:45, s. 47.

¹⁴³ SL 15 kap. 15 § i dess lydelse 1864:11.

Ändringen kom till efter flera upprörande fall där berusade flickor utsatts för övergrepp av flera män.¹⁴⁴ En av de mest kända domarna på området rörde den fjortonåriga flickan L.D, som följt med fyra män i bil under löfte att få skjuts hem från en restaurang. Hon var kraftigt berusad och våldtogs flera gånger på olika platser av tre av männen samt en av deras bekanta. Övergreppen skedde på olika parkeringsplatser och i en lägenhet. Förloppet var mycket långdraget. Högsta domstolen menade att L.D:s berusning inte varit sådan att den ensam kunnat utgöra ett hjälplöst tillstånd. Hon hade dock befunnit sig i en situation med okända män som betedde sig hotfullt. De första övergreppen hade skett på en mycket enslig plats och L.D. hade även vid samtliga andra stopp på vägen uppfattat det som att hon hade mycket begränsade eller inga möjligheter alls att tillkalla hjälp, alternativt fly. Hon uppgav också för rätten att hon inte gjort fysiskt motstånd eftersom hon var rädd att utsättas för våld. Högsta domstolen dömde männen för sexuellt utnyttjande med motiveringen att de ovan nämnda omständigheterna i kombination med varandra utgjorde ett hjälplöst tillstånd. Det var alltså fråga om en helhetsbedömning.¹⁴⁵

Högsta domstolen uttalade sig även om definitionen på hjälplöst tillstånd i det så kallade Tumbamålet från 2004. Kvinnan, V.G, hade precis som i fallet ovan varit på en restaurang och där blivit kraftigt berusad. Hon var även påverkad av cannabis. På grund av minnesluckor kunde hon enbart redogöra för mycket korta segment av nattens händelser. Klart är dock att hon lämnade restaurangen i sällskap av fyra män som lovat att skjutsa hem henne. Väl i hennes lägenhet skedde sedan upprepade samlag. Männen ringde även flera av sina vänner som också kom dit och hade samlag med målsäganden. Polisen lyckades dock aldrig identifiera alla. Till skillnad från fallet med L.D. bestod V.G:s hjälplösa tillstånd inte av hon inte kunde försvara sig. Åklagaren påstod istället att hon varit hjälplös därför att hon på grund av alkoholen och narkotikan saknat hämningar. Högsta domstolen höll med om avsaknad av hämningar kan utgöra ett hjälplöst tillstånd, men att så dock inte var fallet i det aktuella målet.¹⁴⁶

Ett hjälplöst tillstånd kan även föreligga trots att personen i fråga är vid fullt medvetande och inte påverkad av något. Så var till exempel fallet med en psykiskt sjuk och förståndshandikappad kvinna som fått kexchoklad och cigaretter i utbyte mot oralt och analt samlag. Det skall påpekas att psykisk sjukdom och/eller förståndshandikapp inte per automatik utesluter förmågan att samtycka. Den övergripande frågan är dock om personen ifråga kan värna om sin sexuella integritet eller inte och om gärningsmannen otillbörligen utnyttjat detta.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ Prop. 2004/05: 45, s. 47.

¹⁴⁵ NJA 1997 s. 538.

¹⁴⁶ NJA 2004 s. 231.

¹⁴⁷ RH 2008:84; jfr RH 2006:53.

4.3.1.2 Särskilt utsatt situation

Hjälplöst tillstånd ansågs inte täcka in alla situationer där offret utnyttjades på ett sätt som var jämförbart med våldtäkt och erbjöd således inte tillräckligt skydd för den sexuella integriteten.¹⁴⁸ I juli 2013 ändrades därför hjälplöst tillstånd till särskilt utsatt situation, vilket är den nu gällande regleringen för våldtäkt genom utnyttjande.¹⁴⁹ Detta var dock inte enbart resultatet av svenska förehavanden utan berodde också till stor del på den så kallade Bulgariendomen¹⁵⁰ från Europadomstolen. Domen slog fast att medlemsstaterna har en positiv skyldighet att kriminalisera alla sexuella handlingar som sker utan offrets samtycke, oavsett om han eller hon gjort motstånd eller inte.¹⁵¹ Detta tolkades inte som ett behov av en samtyckesreglering men regeringen ansåg inte att hjälplöst tillstånd var tillräckligt för att möta Europadomstolens krav.¹⁵²

Precis som när hjälplöst tillstånd infördes så hade det även förekommit friande domar som väckt kritik både från juridiskt håll och från allmänheten. En av de mest uppmärksammade domarna kallas Jordbro-fallet, där tre män förgrep sig på en femtonårig flicka som nyligen rymt från ett behandlingshem. Hon var utmattad, hemlös och led av näringsbrist. Flickan var även kraftigt berusad och bedömdes ha befunnit sig i en utsatt situation men inte i ett hjälplöst tillstånd. Delar av övergreppet filmades och hovrätten ansåg att målsäganden på filmen verkade kunna kontrollera sina handlingar. Hon hade till exempel lyckats säga nej till ett vaginalt samlag och hade klara minnesbilder.¹⁵³

Jordbrofallet är vad sexualbrottsutredningen refererade till som det hjälplösa tillståndets moment 22 gällande alkohol. Om offret har klara minnesbilder har hon troligen inte varit tillräckligt berusad för att vara hjälplös och gärningsmannen kan då inte fällas på den grunden. Om offret inte har klara minnesbilder har hon troligen varit tillräckligt berusad för att vara hjälplös, men kan inte ge ett så detaljerat vittnesmål som krävs för en fällande dom.¹⁵⁴ Det får alltså anses relativt uppenbart att regleringen kring hjälplöst tillstånd hade vissa brister, inte minst i förhållande till Europadomstolens praxis.

---

¹⁴⁸ SOU 2010:71, s. 176 och 226 f.

¹⁴⁹ BrB 6 kap. 1§ i dess lydelse 2013:365.

¹⁵⁰ Bulgariendomen (officiellt M.C. mot Bulgarien, application no: 39272/ 98), är ett uppmärksammat rättsfall från Europadomstolen. I målet fälldes Bulgarien för att ha brutit mot den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna. I fallet som låg till grund för målet hade en fjortonårig flicka anmält att hon blivit våldtagen av två män efter att de erbjudit sig att ge henne skjuts. Våldtäkterna hade skett dels i bilen, dels i lägenhet. Flickan hade känt sig hotad och fysiskt underlägsen och hade därför inte gjort något fysiskt motstånd. Hon hade dock gråtit under övergreppen och sagt nej upprepade gånger.

¹⁵¹ M.C. mot Bulgarien, application no: 39272/ 98, p. 166.

¹⁵² Prop. 2012/13:111, s. 21.

¹⁵³ Svea hovrätts dom av den 26 september 2005 i mål B 5763-05.

¹⁵⁴ SOU 2010:71, s. 225 f.

Syftet med införandet av särskilt utsatt situation som rekvisit – förutom att nå upp till Europadomstolens krav – var att komma åt det som kallas för passivitetsfall. Med detta menas de fall då offret helt enkelt blir paralyserad av skräck. Offret vågar och/eller kan inte göra fysiskt motstånd. Detta behöver inte nödvändigtvis vara ett medvetet val utan kan också bero på en ren reflex. Kroppen ”spelar död” för att skydda sig själv. Detta markeras i lagtexten genom uttrycket ”allvarlig rädsla”.¹⁵⁵

4.3.2 Grov och mindre allvarlig våldtäkt

Med reformen på 1980-talet infördes grov våldtäkt som brott. Det var första gången en gradindelning skett i den högre delen av straffskalan med hänsyn till något annat än bara själva våldet. Tidigare graderingar hade främst syftat till att skilja ut de lindrigare fallen och ibland undanta dem från bestämmelsen helt.¹⁵⁶ Som grov våldtäkt betraktades de fall då våldet eller hotet varit särskilt svårt, till exempel om det varit livsfarligt eller resulterat i allvarliga skador, alternativt om gärningen utförts med särskild råhet. Att offret utsatts för förnedring eller sadism kunde också bidra till att brottet betraktades som grovt. Gällande hot ansågs ett sådant utgöra grund för grov våldtäkt om det framförts med hjälp av vapen, till exempel kniv eller pistol.¹⁵⁷ Det här får anses visa på en sänkning av våldskravet jämfört med tidigare lagstiftning. Det våld som bestämmelsen tog sikte på hade tidigare legat på gränsen till att utgöra våldtäkt överhuvudtaget eller betraktats som våld för brottets normalgrad.¹⁵⁸ Som tidigare nämnts ansågs till exempel knivhot inte tillräckligt allvarligt för att ett tilltvingat samlag skulle utgöra våldtäkt på 60-talet, om det kunde uppvägas av parternas relation.¹⁵⁹ På 1700-talet ansågs knivhugg tillhöra normalkategorin av skador och betraktades inte som en svår skada såvida det inte resulterat i att någon kroppsdel skurits av eller blivit förlamad.¹⁶⁰

Som exempel på särskild råhet kan nämnas ett fall från 1987. Offret hade varit inlåst och övergreppet hade varat i totalt sju timmar, under vilka offret tvingats till flera samlag. Hovrätten menade att det långa tidsförloppet visade på sådan råhet som avses vid grov våldtäkt.¹⁶¹ Ytterligare ett exemplifierande mål kom två år senare. Gärningsmannen hade överfallit en kvinna på hennes jobb på morgonen när ingen annan var där. Upprinnelsen till brottet var att offret tidigare avvisat mannens närmanden. Kvinnan arbetade på en restaurang och mannen använde en av köksknivarna därifrån för att rispa henne flera gånger i ansiktet, på armarna och över bröstet. Han sa även till henne att han ville ”märka [henne]”.¹⁶²

---

¹⁵⁵ SOU 2010:71, s. 227; prop. 2012/13:111 s. 30; BrB 6 kap. 1§ i lydelse SFS 2013:365.

¹⁵⁶ Jfr ovan under avsnitt 3.1.

¹⁵⁷ Prop. 1983/84:105, s. 52.

¹⁵⁸ Jfr ovan under avsnitt 2.3, 3.3 och 4.3.

¹⁵⁹ Jfr NJA 1966 B 44.

¹⁶⁰ Jfr ovan under avsnitt 2.3

¹⁶¹ RH 1987:40.

¹⁶² RH 1989:168.

Högsta domstolen har slagit fast att inte bara omständigheterna under själva brottet, utan även vad som föregått det, kan bidra till att det bedöms som grovt. I mål från 1996 hade en maskerad gärningsman nattetid gått in i ett hus genom en olåst garagedörr och rövat bort en nioårig flicka från hennes säng. Våldtäkten hade skett i en stuga i skogen senare under natten. Bortförandet räknades alltså här som försvårande. Fallet är även ett exempel på när våldet i sig är tillräckligt för att brottet skall betraktas som grovt. Flickans händer och fötter hade bundits fast på en stege. Gärningsmannen hade skurit sönder hennes pyjamas med kniv och virat tejp flera varv runt hennes huvud. Han hade sedan våldtagit henne vaginalt och analt genom att föra in fingrar och stearinljus i henne. Efter övergreppet körde mannen iväg med flickan och lämnade henne naken på en gata i närheten av hennes hem. Flickan fick flera skador på kroppen, blev nerkyld och behövde bland annat sys i underlivet.¹⁶³

I ett mål några år efter lagändringen uttalade hovrätten att en våldtäkt kan betraktas som grov inte bara om våldet i sig är livsfarligt utan även om gärningen av andra skäl medför sådan fara, oavsett om faran realiserats. Gärningsmannen i fallet var HIV-positiv och hade inte använt kondom. Det var vid domtillfället fortfarande okänt huruvida offret smittats eller inte.¹⁶⁴

Parallellt med införandet av grov våldtäkt ändrades den tidigare regleringen om nedsatt straff på grund av förhållandet mellan offret och gärningsmannen. Det blev nu främst våldets och hotets art som skulle vara avgörande för bedömningen av brottets svårhetsgrad, vilken inte bara kunde vara normal eller grov, men också mindre allvarlig. Viktigt att påpeka är dock att det alltid skulle röra sig om en helhetsbedömning. Våldet och hotet var avgörande, men även andra faktorer såsom den sexuella handlingen i sig spelade in.¹⁶⁵ Att förhållandevis lite våld använts gjorde därför inte per automatik att brottet kunde bedömas som mindre grovt, vilket bekräftades av Högsta domstolen i ett antal fall i slutet av 80-talet. Ett av dessa rörde en kvinna som blivit fasthållen utan att några slag eller andra kraftutövningar förekommit. Högsta domstolen menade att våldet fick anses relativt ringa och utgjorde sådant som avsågs vid mindre grov våldtäkt. Trots detta dömdes gärningsmannen för våldtäkt av normalgraden. Brottet hade begåtts av en massör under en behandling. Högsta domstolen ansåg att detta i viss mån kunde jämföras med förhållandet mellan patient och läkare och att offret på så vis varit utlämnad åt gärningsmannen. Rätten tog också fasta på att övergreppet bestått av ett fullbordat vaginalt samlag, vilket i kombination med den patientliknande situationen gjorde att brottet inte kunde betraktas som mindre grovt.¹⁶⁶

Våld som utövades under överfall var att bedöma som allvarligt även om det rent objektivt fick anses relativt ringa. I ett mål från 1986 hade en pojke knuffat ner en kvinna bakifrån utomhus. Han hade sedan dragit ner hennes

---

¹⁶³ NJA 1996 s. 687.

¹⁶⁴ RH 1989:116.

¹⁶⁵ Prop. 1983/84:105, s. 51.

¹⁶⁶ NJA 1988 s. 40.

strumpbyxor och trosor för att mycket kortvarigt beröra hennes könsorgan med sitt. Övergreppet hade därefter fortsatt på annan plats. Högsta domstolen menade dock att våldtäkt av normalgraden förelåg redan efter det första skedet. Att knuffas och hålla fast någon är i sig inte ett utövande av kraftigt våld. Det ledde i det här fallet heller inte till några allvarliga skador. En sådan handling – att attackera en främmande kvinna utomhus nattetid – ansågs dock till sin natur utgöra ett ”brutalt överfall”.¹⁶⁷

4.3.3 Reformen 2005/2006

År 2005 genomgick sexualbrottslagstiftningen ytterligare en reform. Syftet var bland annat att utvidga tillämpningsområdet för våldtäkt, främst genom att sänka kravet på våld.¹⁶⁸ Istället för rånvåld krävdes nu att gärningsmannen tvingat sig på offret med hjälp av misshandel eller annars genom våld. Samtidigt sänktes också gränsen för våld vid grov våldtäkt. Detta behövde inte längre vara livsfarligt utan enbart av särskilt allvarlig art.¹⁶⁹ Anledningen till detta var en ökad kännedom om hur offer beter sig vid sexuella övergrepp. Forskningen i ämnet hade kommit betydligt längre än vid den tidigare reformen på 1980-talet. Den gamla bilden av offret som gjorde allt motstånd hon eller han bara kunde hade ersatts av insikten att ett offer på grund av rädsla faktiskt inte vågar slå tillbaka. En sådan passivitet sågs nu som en överlevnadsstrategi och inte som tidigare ett samtycke efter ”övertalning”. Detta kan förenklat uttryckas som att lagstiftaren insåg att vissa situationer var betydligt hotfullare än vad man tidigare trott.¹⁷⁰ Istället för våld *å* person gällde nu våld *mot* person – att till exempel dra i, knuffa eller hålla fast någon.¹⁷¹ Det skall tilläggas att det i praxis redan fanns en tendens att se den här typen av beteenden som tillräckligt våld.¹⁷²

Vid våldtäkt mot barn släpptes kraven på hot, våld och tvång helt. De enda rekvisiten var nu att gärningsmannen skulle ha genomfört samlag eller sexuell handling jämförlig därmed och att barnet skulle ha varit under femton.¹⁷³ Detta innebar alltså att barn från och med 2005 befunnit sig i en situation mycket lik den som gällde på 1700-talet, även om åldersgränsen då var lägre.¹⁷⁴ Precis som vid övergrepp mot vuxna hade kravet på våld sänkts i praxis, men domstolarnas bedömningar vid brott mot barn hade trots detta mött kritik. I två fall från 1993 uttalade sig Högsta domstolen om kravet på våld i förhållande till barn. Det ena fallet rörde en åttaårig flicka som utsatts för ett påtvingat samlag med en man som legat på henne samt hållit fast hennes händer.¹⁷⁵ I det andra fallet, som rörde en tioårig flicka, hade gärningsmannen särat på flickans ben och hållit fast henne om midjan.¹⁷⁶

---

¹⁶⁷ NJA 1986 s. 414.

¹⁶⁸ Prop. 2004/05:45, s. 1.

¹⁶⁹ Prop. 2004/05:45, s. 41 f.

¹⁷⁰ Prop. 2004/05:45, s. 43.

¹⁷¹ Prop. 2004/05:45, s. 45.

¹⁷² Jfr NJA 1986 s. 414; NJA 1988 s. 40.

¹⁷³ Prop. 2004/05:45, s. 66.

¹⁷⁴ Jfr 1734 års lag, MB 22 kap. 1§.

¹⁷⁵ NJA 1993 s. 310.

¹⁷⁶ NJA 1993 s. 616.

Det som var problematiskt med övergreppen var att barnen egentligen inte gjort särskilt mycket motstånd, med undantag för att den tioåriga flickan ropat på sin pappa för att få hjälp. Båda flickorna hade frivilligt följt med respektive gärningsman till brottsplatserna och inte protesterat då de blev avklädda. Högsta domstolen ansåg dock att våldet, särskilt med hänsyn till barnens ålder, var tillräckligt för att utgöra grund för våldtäkt.¹⁷⁷

Kritiken mot målen ovan rörde främst det faktum att domstolen faktiskt resonerat kring barnens egen medverkan och frivillighet.¹⁷⁸ Forskningen hade kommit längre inte bara vid brott mot vuxna, utan även mot barn. Teori och praktik gick inte ihop. Våld var – och är – sällsynt vid sexuella övergrepp mot barn. Vuxna har en naturlig auktoritet som kan vara svår för barn att stå emot. Barn inser också att vuxna är fysiskt överlägsna och kan därför känna sig hotade i situationer där varken hot eller våld förekommer i lagens mening. Det är inte heller ovanligt att barnet blir så skräckslagen att han eller hon inte kan röra sig. Om barnet blivit utsatt för övergrepp under en längre tid finns också risken att barnet till slut blir avtrubbat. Övergreppen tillhör helt enkelt vardagen. Med denna nya syn på barn blev kravet på våld omotiverat och togs därför bort.¹⁷⁹

Parallellt med sänkningen av våldskravet sänktes också kravet på hot. Tidigare skulle hotet ha gällt liv eller hälsa, men omfattade nu även andra intressen, såsom egendom. Exempel på detta är en gärningsman som slår sönder offrets lägenhet och hotar att fortsätta om offret inte går med på att ha samlag. Kravet på hot sänktes också indirekt på grund av det sänkta våldskravet. Hot om att utöva det nya, lindrigare våldet blev tillräckligt för att utgöra grund för våldtäkt.¹⁸⁰

4.4 Samlag och andra sexuella handlingar

Med brottsbalkens införande snävades tillämpningsområdet för våldtäkt in gällande den sexuella handlingen. Det tidigare använda begreppet otukt hade omfattat inte bara samlag (naturlig otukt) utan även andra former handlingar (onaturlig otukt) som kunde anses jämförbara. I brottsbalken valde lagstiftaren istället att använda termen ”samlag” vilken innebar vaginalt samlag mellan man och kvinna. Det var som tidigare tillräckligt att könsorganen kommit i kontakt och någon penetration krävdes alltså inte. Anledningen till denna förändring var uppfattningen att samlag ansågs vara den mest kränkande sexuella handlingen för en kvinna att påtvingas. Därför skulle också den grävsta rubriceringen förhållas just denna form av kränkning. Övergrepp som tidigare funnits vara jämförbara med samlag bestraffades nu istället som frihetskränkande otukt.¹⁸¹

---

¹⁷⁷ NJA 1993 s. 310; NJA 1993 s. 616.

¹⁷⁸ Prop. 2004/05:45, s. 68.

¹⁷⁹ Prop. 2004/05:45, s. 68 f.

¹⁸⁰ Prop. 2004/05:45, s. 45.

¹⁸¹ SOU 1953:14, s. 231 och 235 f.

Denna snäva definition varade inte särskilt länge. Redan under reformen på 80-talet utvidgades den och liknade till viss del det tidigare begreppet otukt. Att begränsa paragrafen till att enbart omfatta samlag hade resulterat i att vissa övergrepp straffades alltför lindrigt eftersom att de skett på ett annat sätt än vaginalt samlag. Under en av utredningarna som föregick reformen så användes analsex som exempel. En sådan gärning, brutalt förövad under en längre tid och kombinerad med förhållandevis svårt våld, skulle generellt sett betraktas som värre än en situation där våldtäktsmannen bara nuddat offret könsorgan med sitt med hjälp av lindrigt våld. Det förstnämnda kunde dock inte betraktas som våldtäkt och kunde därmed inte heller straffas lika hårt.¹⁸²

Tillämpningsområdet för den sexuella handlingen utvidgades ändrades återigen i och med reformen 2005/2006. Det tidigare uttrycket ”sexuellt umgänge” ersattes med ”sexuell handling”. Ändringen var främst språkmässig. Ordet ”umgänge” ansågs antyda en viss frivillighet även från offrets sida.¹⁸³ I propositionen skrev regeringen att ”sexuell handling” är tänkt att omfatta alla handlingar som har en påtaglig sexuell prägel och som till kränkningens art är jämförbara med samlag.¹⁸⁴

Samtidigt ändrades också formuleringen ”mindre allvarlig” våldtäkt till ”mindre grov”. Denna ändring var däremot inte främst språkmässig. En våldtäkt kunde vara mindre allvarlig om våldet och hotet var ringa. Detta skall nu inte längre vara styrande även om det fortfarande kan spela in i en helhetsbedömning. Brottet mindre grov våldtäkt torde dock vara sällsynt. Det rör sig om övergrepp som får anses ovanligt lindriga inom sin kategori och domstolarna bör vara försiktiga med att betrakta ett brott som sådant. Som exempel nämns i propositionen ett mycket kort samlag utan penetrering med en sovande person.¹⁸⁵ I praxis har Högsta domstolen dock slagit fast att en våldtäkt kan vara mindre grov även om penetrering förekommit beroende på vad som förts in i offret. I ett fall från 2008 dömdes en man för mindre grov våldtäkt efter att ha fört in sina fingrar i underlivet på en sovande kvinna. Offret fick ont av händelsen men inga varaktiga skador och mannen slutade så fort kvinnan vaknade och sa ifrån.¹⁸⁶ När en man penetrerar en sovande kvinna med sitt eget könsorgan kan mindre grov våldtäkt som regel inte tillämpas.¹⁸⁷ Det finns dock undantag, såsom om penetrationen varat en mycket kort tid och offret inte känt någon smärta. Detta förutsätter också att ingen våldsanvändning skett.¹⁸⁸

---

¹⁸² SOU 1981:64, s. 85.

¹⁸³ Prop. 2004/05:45, s. 32.

¹⁸⁴ Prop. 2004/05:45, s. 41 f; s. 33.

¹⁸⁵ Prop. 2004/05:45, s. 138.

¹⁸⁶ NJA 2008 s. 482.

¹⁸⁷ Se t.ex. RH 2008:6; Svea hovrätts dom av den 26 februari 2013 i mål nr. B 11615-12;

Svea hovrätts dom av den 3 april 2013 i mål nr. B 1578-13

¹⁸⁸ RH 2008:41.

5 Analys

5.1 Personkrets

5.1.1 Offer

Personkretsens omfattning verkar ha styrts av brottets skyddsintresse. De personer och de situationer som enligt rådande samhällsvärderingar varit skyddsvärda har helt enkelt omfattats. I tabellen nedan presenteras en förenklad uppställning av de offerkategorier som skyddats i de olika lagarna. Tabellen visar endast faktorer direkt relaterade enbart till offret. Förhållandet mellan offer och gärningsman visas alltså inte.

Fig. 1.

	Kvinnor			Män		
	Psykiskt friska	Psykiskt sjuka	Minder-åriga	Psykiskt friska	Psykiskt sjuka	Minder-Åriga
1734 års lag	x	x	x			
Strafflagen	x					
Brottsbalken	x	x				
Ref. 1984	x	x	x*	x	x	x*
Ref. 2005	x	x	x	x	x	x
Ref. 2013	x	x	x	x	x	x

* endast grov våldtäkt

I 1734 års lag utgick lagstiftaren från att kvinnor inte är sexuella varelser. De ansågs inte ha samma sexualdrift som män och därmed inte heller vara intresserade av sexuellt umgänge i någon större omfattning. Kvinnor och flickor sågs i regel som oskuldsfulla och ärbara. De antogs generellt sett säga nej till alla utom den egna maken och det var därför viktigt att skydda dem mot påtvingade sexuella kontakter. Därmed inte sagt att det var otänkbart med kvinnor som ägnade sig åt utomäktenskaplig otukt. Grundtanken var dock att kvinnor till sin natur är ärbara. Att inte vara det verkar ha setts som ett medvetet och sällsynt val. Skyddsintresset tycks således ha varit en oskuld och ära som ansågs existera naturligt hos kvinnor. Därför omfattades också alla kategorier av kvinnliga offer förutom gärningsmannens hustru, vars kropp han ansågs ha rätt till. Särskilt skyddsvärda var de som inte hade möjlighet att försvara sig själva och sin ära, antingen på grund av oförstånd eller fysisk underlägsenhet. Våldtäktsrättegången hade därför mer än ett syfte. Tanken var dels att straffa gärningsmannen, dels att friförklara kvinnan från skuld och därmed återupprätta den ära hon förlorat i samband med brottet. Det faktum att alla kvinnor – även de icke-ärbara – kunde vara offer kan också tyda på att våldtäkt i viss mån var ett brott mot samhället i sig och inte bara mot enskilda personer eller familjer.

När strafflagen infördes verkar den tidigare bilden av kvinnan dock ha förändrats avsevärt. Skyddsintresset ansågs fortfarande vara kvinnans ära, men denna var inte längre en naturlig egenskap utan resultatet av ett aktivt upprätthållande. Kvinnan hade i viss mån tillerkänts en sexualitet som liknade mannens och var inte längre per automatik oskyldig. Skyddsintresset begränsades därför till att omfattade den enda offerkategorin som kunde ta hand om och bevara sin ära: psykiskt friska vuxna kvinnor. Varken avvita eller barn ansågs klara av en sådan uppgift, varför de heller inte kunde kränkas på det sätt som våldtäktsparagrafen avsåg.

Att strafflagens offerkategori begränsades torde också ha sin grund i den konservatism som påverkat utformningen av lagen. I ljuset av den historiska skolans fascination för traditionalism ter det sig till viss del logiskt att snäva in paragrafen på det sättet, till viss del ologiskt. Det hela blir alltså aningen motsägelsefullt. Begränsningen och fokuseringen på den ärbara kvinnan kan vid första anblicken te sig konservativt. För att behålla det traditionella synsättet borde däremot ingen förändring gjorts alls. 1734 års lag var konservativ även för sin tid. Att tillämpningsområdet begränsades berodde på att kvinnor tillerkändes en sexualitet, vilket i sig får anses progressivt. Det blir följaktligen svårt att avgöra om lagstiftaren ger uttryck för nyskapande eller inte. Troligtvis rör det sig om en form av kompromiss: alla kvinnor får ha sin sexualitet, men i så fall skall bara de ärbara skyddas.

Det är inte ett helt okänt kulturellt fenomen att kvinnors ära kopplas till deras sexuella förehavanden. Så var även fallet i Sverige under 1700- och 1800-talen. Vikten av den sexuella oskulden – eller åtminstone ett sexuellt restriktivt beteende – verkar dock inte ha applicerats på män. Ur den aspekten är det relativt lätt att förstå varför män inte kunde falla offer för våldtäkt. För att uttrycka det enkelt så kunde män inte våldtas därför att de saknade den egenskap som brottet ansågs kränka. På 1980-talet hade synen på detta kränkbara förändrats. Kvinnans ära var inte längre lika viktig. Kriminaliseringen av våldtäkt skyddade nu istället hennes sexuella frihet. Med detta avsågs rätten att själv välja vem hon ville och inte ville ha sex med. Övergången från ära till sexuell frihet hade börjat redan på 1800-talet, men syntes som tydligast under reformen på 1980-talet. Sexuell frihet är däremot inte exklusivt för kvinnor. Män har precis samma rättighet och föll därför också inom våldtäktsparagrafens skyddsområde. De upptogs följaktligen i offerkategorin. Denna kom på så vis att omfatta alla vuxna.

I början av 2000-talet ändrade lagstiftaren ännu en gång sin syn på barn som offer. Dessa verkade återgå till samma slags oskyldiga varelser som de varit under 1700-talet. Barn sågs återigen som icke-sexuella av naturen. Detta kan tydligt ses på den kritik som riktats mot domstolarnas diskussioner om barns delaktighet vid sexuella övergrepp. Under 2000-talet blev detta plötsligt otänkbart för lagstiftaren som inte längre kunde se barn som samtyckande eller frivilligt handlande inom det sexuella området. Sexuella handlingar av mer kvalificerad art med barn blev därför per automatik att anse som våldtäkt oavsett om våld eller tvång faktiskt förekommit eller inte. Detta kan

också ha att göra med att lagstiftaren från 1700-talet och framåt börjat fokusera mer på *täkt* än på *våld*. Detta utvecklas närmare nedan under det avsnitt 5.3. Om man utgår från att våldet är det primära i en våldtäkt så blir det logiskt att se brott mot barn som en form av utnyttjande och därmed också lindrigare. Det krävs ju generellt sett mindre våld för att betvinga ett barn än en vuxen, även om det säkerligen finns gärningsmän som mer än gärna använder sig av övervåld. Om man istället, som lagstiftaren nu verkar göra, ser den sexuella handlingen som definierande för brottet, så blir det istället logiskt att tvärtom bortse från kravet på våld vid övergrepp mot barn. Detta gäller särskilt om man samtidigt ser barn som sexuellt oskyldiga varelser utan egentlig vilja att delta i sexuella aktiviteter, samtidigt som de saknar förmågan att förstå vad som händer.

Sammanfattningsvis kan sägas att offerkategorin mer eller mindre konstant har vuxit och nu omfattar alla levande människor. Offret har också blivit mer självständigt. Man kan säga att lagstiftaren frigivit offret. Han eller hon är nu sin egen herre och inte bara ett medel genom vilket familjen kan kränkas. Offret har individualiserats och tillskrivits ett eget kroppsligt, psykiskt och emotionellt värde, istället för ett som baseras på ära.

5.1.2 Gärningsmän

Gärningsmannakategorin utökades fram till 1980-talet, med undantag för insnävningen i samband med brottsbalkens införande då män som haft eller hade ett förhållande med offret dömdes för våldförande istället för våldtäkt. Efter 1980-talet då våldförande togs bort har gärningsmannakategorin inte förändrats. Det är dock i princip bara två typer av gärningsmän som tillkommit sedan 1700-talet: kvinnor och offrens makar. Från början kunde enbart män våldta i juridisk mening, men detta är nu möjligt för hela den straffmyndiga befolkningen. Gärningsmannautvecklingen följer samma mönster som offerutvecklingen. Den beror till stor del på brottets skyddsintresse: den som kan kränka skyddsintresset kan också vara gärningsman. Den som inte kan kränka skyddsintresset kan följaktligen inte vara gärningsman.

Enligt 1734 års lag var familjen skyddsintresset. Gärningsmannen inkräktade på kvinnans makes rätt till sin hustru och då inte bara rätten till hennes kropp utan även rätten att föröka sig med henne – eller åtminstone försöka göra det. Det är ännu omöjligt för en kvinna att rent biologiskt föröka sig med en annan kvinna. Det är även fysiskt omöjligt för en kvinna att med sin egen kropp tvinga sig på en annan kvinna genom *res in re et emissio seminis*. En kvinnlig gärningsman kunde alltså inte existera enligt 1734 års lag eftersom hon inte kunde utföra den kränkning som lagen avsåg med våldtäkt. Som tidigare påpekats var kvinnor även per automatik sexuellt oskyldiga. De hade ingen sexualdrift på samma sätt som män vilket även gjorde dem till osannolika gärningsmän. Det är därför inte konstigt att gärningsmannakretsen begränsades till män.

Situationen förblev densamma efter strafflagens införande, även om Hagströmer i sin lagkommentar argumenterade för att våldtäktsparagrafen till sin lydelse inte uteslöt en kvinnlig gärningsman. Brottet riktade sig nu mot kvinnans sexuella frihet och till viss del fortfarande mot hennes ära. Med sexuell frihet avsågs friheten att själv välja vem hon ville ha sex med. Ett sådant val förutsattes dock begränsa sig till män. Homosexualitet var fortfarande kriminaliserat och kvinnlig homosexualitet ansågs enbart existera i mycket liten omfattning. En kvinnlig gärningsman som direkt deltog i den sexuella aktiviteten ansågs därför fortfarande osannolikt. Även om kvinnor tillerkänts en viss sexualdrift på 1800-talet så var denna troligtvis inte tillräckligt stark för att kunna driva kvinnan till brottsliga handlingar på det sätt som våldtäkt avsåg. Hon kunde visserligen begå andra sexualbrott, till exempel incest eller samlag med elev. Detta var och är dock brott som snarare förövas med hjälp av förförelse eller psykiska påtryckningar och inte våld. Sådana brott kunde alltså passa in i bilden av den kvinnliga sexualiteten, medan våldsamma sådana enbart passade in i bilden av den manliga.

Gärningsmannakretsen förändrades inte förrän på 1960-talet då brottsbalken trädde ikraft. Offrets make blev då aktuell som gärningsman, dock under rubriceringen våldförande. Även om förhållandet mellan offer och gärningsman på så sätt sågs som en mycket förmildrande omständighet så var kriminaliseringen av tilltvingade sexuella handlingar inom äktenskapet fortfarande ett principiellt viktigt beslut. Kvinnans sexuella frihet som börjat växa fram under 1800-talet omfattade nu även möjligheten att säga nej till sin egen make. Skyddsintresset blev starkare och därmed kunde det i det här fallet också kränkas av ett större antal personer. Detta får, trots protester från remissinstanserna, ses som en logisk förändring mot bakgrunden av den kvinnliga frigörelsen under början av 1900-talet. Kvinnorna började tjäna egna pengar – något som tidigare i princip varit förbehållet män. Kvinnorna var på så sätt inte längre lika beroende av sina makar eller av män i allmänhet. Med en självständigare ställning följde också självständiga rättigheter. Eftersom en arbetande hustru kunde klara sig på egen hand föreföll det inte lika självklart att hon skulle foga sig efter sin make, varken i tanke eller säng. Rösträtt, egen lön och sexuell frihet är alla komponenter i den jämställdhet som började utvecklas i slutet av 1800-talet och under första hälften av 1900-talet. Kvinnans nya oberoende avspeglade sig också i sexualbrottslagstiftningen.

Liberalismen under 1900-talet kan också ha varit en bidragande orsak till att kriminalisera våldtäkt inom äktenskapet. Individens frihet omfattade till slut även kvinnans frihet. Konservatismens fall i kombination med den ökade sekulariseringen försvagade även äktenskapets institution. Mannens tidigare dominans över sin hustru baserades i grund och botten på gudomlig auktoritet. Maken, alternativt fadern, hade styrt sitt hushåll enligt de rättigheter Bibeln tillskrev honom. Dessa föreställningar eroderas i samband med sekulariseringen och blev på så vis mindre centrala för definitionen av äktenskap.

Även om synen på manlig och kvinnlig sexualitet gradvis förändrades under årens lopp så dröjde det ända till 1980-talet innan lagstiftaren faktiskt godtog kvinnor som gärningsmän. Detta får anses vara en av de största utvidgningarna av våldtäktsbrottet eftersom gärningsmannakretsen mer eller mindre fördubblades. Trots detta kommenterades det inte av remissinstanserna. Det mötte inte samma proteststorm som införandet av makar som gärningsmän. Det motiverades dessutom inte närmare i förarbetena. Kvinnor får därför anses vara en naturlig utvidgning av gärningsmannakretsen. Detsamma gäller troligen personer av samma kön som offret. Homosexualitet var inte längre kriminaliserat och klassificerades inte heller som sjukdom. Eftersom en homosexuell handling inte längre per automatik var olaglig fanns det därför större anledning att skilja mellan en frivillig och en tilltvingad sådan, precis på samma sätt som vid heterosexuella handlingar. Samma princip gällde för sjukdomsklassificeringen. Rent straffrättsligt och juridiskt var homosexualitet nu bara en sexualitet, om än en avvikande sådan. Våldtäktsparagrafen kom därför att omfatta samkönade handlingar. Samtidigt togs våldförande bort som brott, vilket innebar att tidigare eller nuvarande makar, sambor och flick-/pojkvän nu kunde dömas enligt våldtäktsrubriceringen. Efter reformen på 1980-talet omfattade gärningsmannakategorin alltså samtliga straffmyndiga personer, oavsett deras eget eller offrets kön eller förhållandet mellan dem och offret. Det är troligtvis inte möjligt att utvidga gärningsmannakategorin ytterligare, förutom genom en sänkning av straffbarhetsåldern. Femtonårsgränsen innebär i och för sig bara att personen ifråga inte kan straffas och inte att han eller hon inte kan begå brottet. Rent teoretiskt omfattar därmed våldtäktsbrottets gärningsmannakategori nu faktiskt alla människor.

5.2 Våld och hot

5.2.1 Våld

Vad som förefaller märkligt med våld är att det aldrig riktigt har varit en egen kategori förutom på 1700-talet. Då var våldet i fokus och låg till grund för gradindelningen: ju mer våld – desto grövre brott. Kravet får då anses vara relativt högt ställt. Den första av de tre kategorierna skador – mindre blåmärken och sår – är visserligen generellt sett inte resultatet av något allvarligare våld. Däremot var det tillåtet med visst initialt våld eftersom kvinnans sexualitet inte var lika lättväckt som mannens och därför ibland krävde ett bryskare uppvaknande. Den första kategorin skador motsvarade därför troligtvis det tillåtna våldet. För att komma upp till otillåtet våld skulle gärningen behöva nå kategori två – hugg-, stick- eller skärsår som inte gått igenom kroppen. Att använda kniv eller annat tillhygge på det sättet är idag att anse som grov våldtäkt.

Från strafflagens införande och framåt verkar våld dock på ett sätt ha fått en underordnad roll, samtidigt som det fortfarande låg till grund för

gradindelning. Våldet har sedan dess alltid stått i relation till något annat. Det kan uppvägas eller förvärras av andra faktorer, men verkar inte kunna göra detsamma fullt ut. I strafflagen stod det i relation till motstånd. Om detta inte var tillräckligt kraftigt, var våldet inte heller det, såvida inte offret mycket snabbt oskadliggjorts. Det gjordes här ingen skillnad på kvinnor och barn. Båda förväntades göra så mycket motstånd de kunde med hänsyn till sin fysiska styrka och storlek. Offrets agerande var alltså avgörande för hur allvarligt gärningsmannens våld betraktades. Förutsatt att offret var vid medvetande och inte försatt i vanmakt, så kunde gärningsmannen inte ensam uppfylla kriteriet för våld. Offret var tvunget att ”medverka” – för att använda ett opassande uttryck. Detta gällde inte i hotfallen, men detta analyseras nedan. Om våldet orsakade tillräckligt allvarliga skador kunde det dock utgöra en straffbar handling men då i form av misshandel och inte som del av en sexuell kränkning.

Våldet stod även i relation till offrets ära, vilket kom att bli särskilt tydligt då brottsbalken trädde i kraft och stadgade nedsatt straff om offrets beteende föranledde detta. Att kvinnan var icke-ärbar kunde på så sätt kompensera även förhållandevis grovt våld eller allvarliga hot, såsom i fallet med kvinnan som våldtagits under knivhot efter att frivilligt följt med en man hem. Även om detta synsätt i teorin avskaffades i och med reformen på 80-talet så levde det kvar i praktiken efteråt. Då blev våldet också beroende av i vilken situation det utövats. Samma våld kunde alltså bedömas som grövre om det förövats utomhus av en okänd gärningsman än om det förövats inomhus av en för offret tidigare känd person.

Generellt sett kan sägas att kravet på våld har sänkts sedan 1734 års lag, med undantag för en tillfällig höjning under 1800-talet. På 1700-talet erkände lagstiftaren att en våldtäkt inte behöver lämna fysiska spår eller skador som dröjer sig kvar. Av denna anledning innehöll lagen aldrig något uttryckligt krav på att offret skulle uppvisa en viss typ av skador utan enbart att hon skulle ge brottet till känna inom en relativt kort tidsperiod.

Med 1800-talets krav på motstånd ökade också per automatik kravet på våld. Om offret inte kunde uppvisa skador så antogs hon heller inte ha gjort det motstånd som krävts. Hade hon inte gjort sådant motstånd kunde gärningen inte heller bedömas som våldtäkt. Detta innebar i praktiken att gärningsmannen var tvungen att skada offret så att det syntes eller åtminstone märktes tydligt för att våldet skulle vara tillräckligt. Införandet av frihetskränkande otukt var dock ett tecken på att lagstiftaren själv insåg att det höga kravet på våld begränsade det straffbara området i högre utsträckning än vad som var lämpligt. Detta är troligtvis också anledningen till att kravet senare sänktes vid införandet av brottsbalken. Sänkningarna under reformerna verkar dock snarare vara ett resultat av ökad förståelse för hur offer beter sig när de utsätts för övergrepp. Lagstiftaren utgick inte längre enbart ifrån ett skrikande, fäktande offer utan kunde nu även tänka sig ett offer som var paralyserad av rädsla och därför inte vågade eller kunde göra motstånd. Kravet på absolut motstånd hade dock sänkts i praxis innan införandet av brottsbalken. Målet med kvinnan som slogs mot sin angripare

i en kvart innan hon ”gav upp” tyder på att synsättet ändrades åtminstone så tidigt som 1940-tal. Enligt den ursprungliga tolkningen av våldsrekvisitet i strafflagen skulle gärningen i det målet egentligen inte kunna bedömas som våldtäkt. Kvinnan hade inte gjort motstånd in i det sista och mannen hade därför inte heller använt det våld eller det mått av betvingande som egentligen krävdes. Högsta domstolen bedömde dock ändå att våldet var av sådan art att gärningen skulle anses utgöra våldtäkt. Absolut motstånd torde alltså de facto inte ha krävts under strafflagens sista decennier.

5.2.2 Hot

Att sluta sig till hur kravet på hot har utvecklats är relativt svårt. Hagströmers förklaring till hotrekvisitet i början på 1900-talet är visserligen väl utvecklad, men den är också den enda i sitt slag. Efter denna nämns hot endast mycket kortfattat i förarbeten och lagkommentarer. De enda uttryckliga ändringarna skedde i samband med reformerna på 1980-talet och i början av 2000-talet. Lagstiftaren utvidgade då först tillämpningsområdet för hot till att även innefatta hot som framstod som tvingande för offret, oavsett om de rent objektivt var det eller inte. Vid den andra reformen behövde hotet inte längre rikta sig mot liv eller hälsa, utan kunde även gälla andra intressen, till exempel offrets egendom. Hot om skadegörelse var således tillräckligt.

De relativt få uttryckliga ändringarna innebär dock inte att rekvisitet för hot inte har förändrats. Det har i princip följt samma utveckling som kravet på våld. Om gärningsmannen hotar offret med våld som är tillräckligt för våldtäkt, så är även hotet i sig tillräckligt. För en analys av hotets utveckling får därför hänvisas till avsnitt 5.2.1.

5.3 Sexuell handling

Kravet på den sexuella handlingen verkar ha utvecklats med hänsyn till brottets skyddsintresse, precis som personkretsen. I 1734 års lag krävdes penetration och utlösning, vilket får anses vara en relativt långt gången sexuell handling. Ett sådant krav förefaller främmande för dagens lagstiftning men är egentligen tämligen logiskt sett till den dåtida lagens värderingar. Skyddsintresset var inte kvinnan i egenskap av individ, utan snarare som familjemedlem och/eller hustru. Den presumtiva läsaren av den här uppsatsen förutsätts känna till den mänskliga fortplantningsprocessen. Skulle av någon anledning så inte vara fallet så kan det påpekas att barn främst tillverkas genom just vaginalt samlag följt av utlösning. Om kvinnan är offer i egenskap av *familjemedlem* så blir en graviditet den värsta tänkbara konsekvensen av brottet. Det får inte bara psykiska konsekvenser utan även ekonomiska och familjerättsliga. En graviditet inkräktar dessutom på kvinnans makes rätt till att föröka sig genom sin hustru – att föra ”rätt” familj vidare. *Res in re et emissio seminis* blir därför den värsta tänkbara kränkningen i sexuellt hänseende.

När strafflagen infördes på 1800-talet var kvinnan ett offer i egenskap av en individ och inte familjemedlem. Kravet på penetration och utlösning fick därför inte samma styrka, även om en graviditet naturligtvis generellt sett får anses vara en mycket allvarlig följd av våldtäkt oavsett tidsålder. Eftersom brottet enligt strafflagen riktade sig mot kvinnans rätt till sexuellt självbestämmande så utvidgades också brottets tillämpningsområde gällande den sexuella handlingen. Detta förefaller naturligt eftersom sexuell samvaro knappast kan anses begränsad till ett fullbordat vaginalt samlag. I strafflagen definierades alltså den sexuella handlingen utifrån gärningsmannens syfte och kränkningen av offret, snarare än en eventuell graviditet. Avsikten med gärningen skulle vara att omedelbart tillfredsställa sexualdriften, vilket ju kan ske tidigare än vid penetration och på andra sätt än vaginalt samlag. Våldtäkt kom därför att omfatta handlingar såsom oral- och analsex, samt att onanera en man eller att föra in någonting i en kvinnas underliv. Vid vaginalt samlag krävdes enbart att könsorganen skulle ha varit i direkt kontakt med varandra. Tillämpningsområdet får alltså ha anses utvidgats relativt kraftigt och var som störst under strafflagen.

När brottsbalken infördes begränsades tillämpningsområdet igen och omfattade på nytt enbart samlag enligt strafflagens definition – könsdelarna skulle ha kommit i direkt kontakt med varandra. Motiveringen till detta var inte den mest utförliga. I förarbetena konstateras bara att vaginalt samlag fick anses vara den grävsta sexuella kränkningen som finns och att våldtäktsrubriceringen därför skulle vara förbehållen sådana handlingar. Insnävningen kan tyckas märkligt med tanke på att brottets tillämpningsområde i övrigt utvidgades. Personkretsen omfattade nu även offrets make som möjlig gärningsman och kravet på våld sänktes avsevärt. Det är svårt att säga vad ändringen beror på, men det är möjligt att det helt enkelt är som förarbetena säger: våldtäkt är en allvarlig rubricering och skall vara förbehållet de grävsta brotten. Att kriminalisera våldtäkt inom äktenskapet var kontroversiellt bara det. Att samtidigt kraftigt sänka kravet på våld gjorde att våldtäktsbrottet faktiskt genomgick en relativt stor förändring i och med brottsbalkens ikraftträdande. Att snäva in tillämpningsområdet för den sexuella handlingen var därför ett sätt att ”behålla” brottets allvarliga karaktär.

Vad som slår mig med utvecklingen av våldtäktsbrottet sexuella sida är att lagstiftaren ofta varit väldigt fokuserad på hur den sexuella handlingen rent fysiskt har gått till. Samlag har varit normen och gärningar som fysiskt sett liknar ett sådant, till exempel oral- eller analsex, har därför sedermera omfattats av bestämmelsen.

5.4 Kort om gradindelning

Gällande gradindelning finns en tydlig förskjutning från fysisk skada till psykisk skada. 1734 års lag och strafflagen saknade gradindelning på så vis att det inte fanns någon skillnad i rubriceringen. Rent formellt kunde gärningsmannen bara dömas för ett brott – våldtäkt. Det fanns dock

skillnader i straffsatserna som gjorde att domstolen kunde döma ut högre straff om offret lidit svår kroppsskada, alternativt dött. Det var alltså de fysiska konsekvenserna av brottet som var avgörande för hur grovt det betraktades.

När grov våldtäkt infördes som rubricering var situationen dock en annan. Allvarliga fysiska skador var fortfarande en försvårande omständighet, men det var inte den enda. Lagstiftaren började även ta hänsyn till själva kränkningen i sig – den psykiska skadan. Förnedrande inslag var till exempel en faktor som bidrog till en ökad svårhetsgrad. Förnedring innebär inte nödvändigtvis ökad fysisk smärta utan påverkar troligtvis främst offret psykiskt. Ett annat exempel är antalet gärningsmän som på strafflagens tid inte verkade ha någon avgörande betydelse för domstolens bedömning. Fler gärningsmän betyder inte heller nödvändigtvis ökat våld men ansågs ändå utgöra en sådan kränkning som avsågs i bestämmelsen om grov våldtäkt. De är visserligen fysiskt överlägsna, men att utsättas för övergrepp av flera personer samtidigt torde i sig främst påverka den psykiska kränkningen.

Som tidigare nämnts var grov våldtäkt den första rubriceringen som avsåg att skapa en gradindelning i den övre delen av straffskalan utan att enbart ta hänsyn till våldet. Detta var troligtvis ett resultat av det ökade gärningsmannafokus som växt fram under 1900-talet. När lagstiftaren började fokusera på gärningsmannen istället för offret framträdde fler faktorer vid gradindelningen än man tidigare räknat med. Det fanns – och finns – relativt få egenskaper eller beteenden hos ett offer som kan föranleda att ett brott bedöms som grovt. Dessa faktorer rör främst det faktum att offret i förhållande till gärningsmannen framstår som avsevärt svagare, till exempel på grund av ålder eller sjukdom. Ser man däremot till gärningsmannen finns det betydligt fler faktorer och dessa sprider sig även över ett bredare spektrum. Har gärningsmannen handlat med hänsynslöshet eller råhet? Har det förekommit förnedrande eller sadistiska inslag? Har gärningsmännen varit flera? Hur har gärningsmannen handlat strax före brottet? Har det förekommit någon form av bortrövande? Har gärningsmannen använt sig av farliga vapen? Listan kan göras lång. Poängen är att man hittar fler försvårande omständigheter om man ser till gärningsmannen än till offret, vilket lagstiftaren började göra i samband med reformen på 1980-talet. Följaktligen fanns också större anledning än tidigare att skapa en gradering i den övre delen av straffskalan.

6 Avslutande tankar

Våldtäktsbrotten har utvidgats kraftigt sedan 1700-talet. Personkretsen har blivit större och har gått från att bara omfatta män till att inkludera alla över 15 år – både män och kvinnor. Kravet på våld har sänkts avsevärt, speciellt i förhållande till 1864 års lags krav på absolut motstånd. I vissa situationer krävs nu inget våld alls. Gällande brottets sexuella aspekt har lagstiftaren gått ifrån tanken på *res in re et emissio seminis* och fokuserar nu istället på ett vidare kränkingsbegrepp. Det är dock troligtvis så att flest sexuella handlingar omfattades i strafflagen då även att onanera åt en man ansågs utgöra sådan otukt som avsågs vid våldtäkt. Så är inte fallet idag.

Samtliga parametrar; våld/hot, sexuell handling och personkrets, har begränsats någon gång under den tidsperiod som undersökts i det här arbetet. För våld höjdes kravet tillfälligt i och med strafflagens tillkomst för att sedan sjunka igen en aning på 1940-talet och sänkas kraftigt när brottsbalken infördes. Samtidigt begränsades tillämpningsområdet gällande de sexuella handlingarna till att bara omfatta samlag. Detta ändrades relativt snabbt igen på 1980-talet. Personkretsen begränsades på 1800-talet då offerkategorin enbart inkluderade psykiskt friska, vuxna kvinnor. Den utvidgades igen på 1960-talet i samband med brottsbalkens införande. Överlag har dock, som påpekats ovan, en utvidgning av samtliga faktorer skett.

Förändringarna har gått omlott och det har hela tiden funnits en rädsla hos lagstiftaren att rubriceringen skall urvattnas, vilken ofta varit en bidragande orsak till insnävningarna. Frågan är då om begreppet faktiskt har urvattnats eller inte. Våldtäkt omfattar som sagt betydligt fler situationer idag än på 1700-talet. Den största skillnaden är troligtvis det förhållandevis svåra våld som tidigare krävts, vilket står i skarp kontrast till dagens syn på våldtäkt vilken enbart kräver att gärningsmannen skrämt offret så mycket att han eller hon inte vågar röra sig. Är det värre att med våld tilltvinga sig något eller att ta det från någon som inte kan försvara sig? Är båda dessa handlingar så allvarliga att de bör omfattas av den grävsta rubriceringen vi har inom sexualbrottslagstiftningen? Personligen tror jag inte att dessa situationer kan eller bör ställas mot varandra. Det rör sig om helt skilda handlingssätt som i sig innebär olika former av kränkningar. Därmed inte sagt att dessa kränkningar inte är likvärdiga. Inom straffrätten är det en allmänt vedertagen princip att betrakta offrets oförmåga att försvara sig som försvårande. Att ge sig på barn, gamla, handikappade eller sjuka är värre än att ge sig på en vuxen, fullt frisk person. Detta skall naturligtvis gälla även vid sexualbrott. Att misshandla eller stjäla från någon som är medvetlös hade till exempel utan tvekan ansetts utgöra mycket grova brott. Varför det dröjde så länge för lagstiftaren att inse att samma logik gäller vid sexuella handlingar får anses vara något av ett mysterium. Troligtvis har lagstiftaren genom historien fokuserat mer på *våld* än på *täkt*. Situationen är idag snarare det omvända. Lagstiftaren har egentligen inte förändrat sin syn på

brottet i sig utan snarare kränkningen brottet medför. Det sexuella anses nu vara det primära. Med en sådan tanke förefaller en kraftig utvidgning av brottet inte som särskilt märklig eller urvattnande. Det förefaller heller inte otroligt att tillämpningsområdet skulle kunna komma utvidgas ytterligare. Vad händer till exempel om regleringen om särskilt utsatt situation inte bedöms leva upp till Europadomstolens krav? En samtyckesreglering ligger i så fall troligtvis nära till hands, vilket skulle resultera i att våldtäktsbrottet skulle komma att omfatta betydligt fler gärningar än idag. En annan närliggande fråga är hur vi bör hantera de fall då gärningsmannen saknat likgiltighetsuppsåt men likväl borde ha insett att offret inte samtyckte. Definitionen av våldtäkt har utvecklats och utvidgats konstant genom historien – betydligt mer än vad jag själv trodde när jag påbörjade den här uppsatsen – och jag tvivlar starkt på brottet kommer förbli så som det är nu. Frågan är bara hur lång tid det dröjer till nästa förändring.

Intressant i sammanhanget är att terminologin kring brottet faktiskt är missvisande och har varit det ganska länge. *Våldtäkt* behöver inte längre begås med våld och *gärningsmannen* behöver inte längre vara en man. För att vara helt korrekt borde den som utför brottet benämnas *gärningsperson*, såvida man inte specifikt refererar till just en man. Med tanke på hur mycket brottet har utvecklats så kanske lagstiftaren även bör överväga att ändra rubriceringen till något mer passande. Ordet ”våldtäkt” speglar brottet så som det såg ut på 1700-talet men det är inte representativt för lagstiftarens syn på brottet idag.

Slutligen skall påpekas att lagstiftaren genom historien alltid har gjort skillnad på å ena sidan offer och offer, å andra sidan gärningsmän och gärningsmän. Det har alltid funnits vissa människor som ansetts mer skyddsvärda än andra. Det har också funnits människor som ansetts mer ursäktade än andra när de begått brott. Någon verklig jämlikhet har aldrig funnits. Offer och gärningsmän har alltid delats in i underkategorier och på så sätt separerats både från sina motparter och varandra. Även under de perioder då detta inte kommit till uttryck i lagtexten så har skillnaderna ändå kunnat ses i praxis. Bortsett från det försvårande i att ge sig på någon som inte kan försvara sig, så gör dagens lagtext ingen åtskillnad på sina offer och gärningsmän. Eftersom detta dock alltid existerat historiskt så hade det varit intressant att göra en större studie av nutida domstolspraxis för att se om några skillnader existerar i praktiken än idag. Någon sådan undersökning får inte plats i den här uppsatsen, men torde vara värdefull att göra i framtiden både gällande skuldfrågan och straffmätningen.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

Lagar

Konung Christoffers landslag, I: Samling af Sweriges gamla lagar på kongl. Maj:ts nådigste befallning utgifven av D.C.J Schlyter, tolfte bandet, Berlingska, Lund, 1869

Sveriges rikets lag, gillad och antagen på riksdagen år 1734

SFS 1864:11 Straff-lag

SFS 1937:242 Lag om ändring i vissa delar av strafflagen

SFS 1962:700 Brottsbalk

SFS 1984:399 Lag om ändring i brottsbalken

SFS 2005:90 Lag om ändring i brottsbalken

Propositioner

Prop. 1962:10 *Förslag till brottsbalk*

Prop. 1983/84:105 *Om ändring i brottsbalken m.m. (sexualbrotten)*

Prop 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning*

Prop. 2012/13:111 *En skärpt sexualbrottslagstiftning*

Statens offentliga utredningar m.m

Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686-1736, II, *Lagkommissionens protokoll*, Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1909

Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686-1736, IV, *Lagkommissionens förslag 1686-1697*, Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1902

Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686-1736, V, *Lagkommissionens förslag 1698-1718*, Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1903

Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686-1736, VI, *Lagkommissionens förslag 1719-1734*, Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1904

Förarbetena till Sveriges rikets lag 1686-1736, VII, *Rikshandlingar angående lagkommissionens förslag*, Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1909

Lagberedningens förslag till straff-balk, 1844

Första lagutskottets utlåtande 1937 nr. 45, I: Bihang till riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1937, nionde samlingen, första avdelningen, första lagutskottets utlåtanden och memorial nr. 1-68, Stockholm, 1937

SOU 1935:68, *Promemoria angående ändringar i strafflagen beträffande straffsatserna för särskilda brott m.m.*, Justitiedepartementet, Stockholm, 1935

SOU 1937:37, *Efterlämnade anteckningar till förberedande utkast till strafflag av Johan C.W. Thyrén - utgivna genom Justitiedepartementets försorg*, Justitiedepartementet, Stockholm, 1937

SOU 1953:14, *Förslag till brottsbalk avgivet av straffrättskommittén*, Justitiedepartementet, Stockholm, 1953

SOU 1981:64, *Våldtäkt: en kriminologisk kartläggning av våldtäktsbrottet*, Justitiedepartementet, Stockholm, 1981

SOU 2010:71, *Sexualbrottslagstiftningen – utvärdering och reformförslag*, Justitiedepartementet, Stockholm, 2010

Utskottsbetänkanden

JuU 1983/84:25 *Om sexualbrotten (prop. 1983/84:105 jämte motioner)*

Litteratur

Beckman, Nils; Holmberg, Carl; Hult, Bengt; Strahl, Ivar, *Brottsbalken jämte förklaringar, band I – Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m.*, Norstedts, Stockholm, 1964

Bergenheim, Åsa, *Brottet, offret och förövaren – vetenskapens och det svenska rättsväsendets syn på sexuella övergrepp mot kvinnor och barn 1850-2000*, Carlsson bokförlag, Stockholm, 2005

Bibeln, Svenska kyrkans officiella översättning, 2000

Carlén, Richard, *Kommentar öfver strafflagen*, Norstedts, Stockholm, 1866

Flensburg, Ebbe Gustaf, *Kommentar öfver strafflagen (Särtryck ur "Sveriges rikes lag med förklaringar m.m.")*, Fröléen & Comp, Stockholm, 1907

Hagströmer, Johan, *Svensk straffrätt – föreläsningar*, första bandet, Almqvist och Wiksell, Uppsala, 1901

Hagströmer, Johan, *Svensk straffrätt – föreläsningar*, andra bandet, Almqvist och Wiksell, Uppsala, 1906

Häthén, Christian: *Stat och straff*, Studentlitteratur, Lund, 2004

Inger, Göran: *Svensk rättshistoria*, upplaga 5:1, Liber, Malmö, 2011

Jansson, Karin, *Kvinnofrid ur olika perspektiv – våldtäkt, kvinnorov och andra sexuella övergrepp cirka 1600-1900*. I: *Kvinnorna och rätten – Från stormaktstid till rösträttsstrid*, Granström, Görel; Andersson, Gudrun; Jansson, Karin; Oja, Linda, Hallgren & Fallgren, Uppsala, 1996

Jansson, Karin Hassan, *Kvinnofrid – Synen på våldtäkt och konstruktion av kön i Sverige 1600-1800*, Uppsala universitet, Stockholm, 2002

Jägerskiöld, Stig: *Kring tillkomsten av 1734 års lag*, I: *Svensk Juristtidning* 1984

Nehrman, David: *Inledning till den Svenska Jurisprudentiam Criminalem*, Lund, 1756

Rydström, Jens, *Sinners and Citizens: Bestiality and Homosexuality in Sweden 1880-1950*, University of Chicago Press, 2003

Stjernberg, Nils, *Kommentar till strafflagen kap. 17-18*, Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1922

Winroth, Alfred, *Anteckningar efter professor Winroths rättshistoriska föreläsningar i straffrätt – till den studerande ungdomens tjänst*, Lund, 1889

Elektroniska källor

Hbt-historia, Riksförbundet för sexuell likabehandling (RFSL), hämtad 2014-01-08 kl. 13:05 från <http://www.rfsl.se/?p=413>

Kvinnlig rösträtt, Nationalencyklopedin, hämtad 2013-12-06 kl. 10:39 från <http://www.ne.se/lang/kvinnlig-rösträtt>

Lagar – milstolpar för hbt-personer i Sverige, Riksförbundet för sexuell likabehandling (RFSL), hämtad 2014-01-08 kl. 15:55 från <http://www.rfsl.se/?p=2840>

Overud, Johanna, *Kvinnorna och kriget: intet nytt på kvinnofronten*, publicerad 2005-05-10, hämtad 2013-12-06 kl. 11:31 från <http://www.ne.se/rep/kvinnorna-och-kriget-intet-nytt-p%C3%A5-kvinnofronten>

Wikander, Ulla, *Kvinnor och arbete*, publicerad augusti 2007, reviderad maj 2009, hämtad 2013-12-05 kl. 11:08 från <http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/arbete/historik/>

Övrigt

Nordisk familjebok – konversationslexikon och realencyklopedi, red: Meijer, Bernhard, andra upplagan, första bandet: A – armati, Nordisk familjeboks förlags aktiebolag, Stockholm, 1904

Nordisk familjebok – konversationslexikon och realencyklopedi, red: Westrin, Theodor, andra upplagan, trettioandra bandet: werth – väderkvarn, Nordisk familjeboks förlags aktiebolag, Stockholm, 1921

Rättsfallsförteckning

NJA 1894 s. 327
NJÄ 1896 s. 394
NJÄ 1897 s. 447
NJÄ 1914 s. 122
NJÄ 1918 s. 410
NJÄ 1925 s. 344
NJÄ 1927 s. 207
NJÄ 1931 s. 132
NJÄ 1934 s. 642
NJÄ 1939 s. 597
NJÄ 1942 s. 3
NJÄ 1942 s. 420
NJÄ 1943 s. 541
NJÄ 1948 s. 500
NJÄ 1952 s. 413
NJÄ 1967 s. 637
NJÄ 1986 s. 127
NJÄ 1986 s. 414
NJÄ 1988 s. 40
NJÄ 1993 s. 310
NJÄ 1993 s. 616
NJÄ 1996 s. 687
NJÄ 1997 s. 538
NJÄ 2004 s. 231
NJÄ 2008 s. 482 I och II

NJÄ 1939 B 651
NJÄ 1966 B 44

RH 1987:40
RH 1989:116
RH 1989:168
RH 2006:53
RH 2008:6
RH 2008:41
RH 2008:84

Svea hovrätts dom av den 26 september 2005 i mål nr. B 5763-05
Svea hovrätts dom av den 26 februari 2013 i mål nr. B 11615-12
Svea hovrätts dom av den 3 april 2013 i mål nr. B 1578-13

Europadomstolen för de mänskliga rättigheternas avgörande av den 4 december 2003, M.C mot Bulgarien (application no: 39272/ 98)

Bilaga A

1734 års lag

Missgärningsbalken

22 kap. 1§

Tager man qwinno med wåld, och emot hennes wilja främjar sin onda lusta, och warder lagliga thertil wunnen; miste lifwet, och qwinnan ware saklös. Ej må ock någor henne thet förwita, wid fyratijo dalers bot. Gitter han ej fullborda sin onda wilja; böte äntå för wåldet hundrade daler. Warder han i thy dräpen; ligge ogild. Häfdar man afwita qwinno, eller then, som ej fyllt tolf åhr; ware lag samma.

1864 års strafflag

SFS 1864:11 (ursprunglig lydelse)

15 kap. 12§

Tager man qwinna med wåld och, emot hennes wilja med henne öfwar otukt eller tvingar man henne dertill genom hot, som innebär trängande fara; warde dömd till straffarbete från och med sex till och med tio år. Lid qwinnan av den gerning swår kroppsskada; dömes till straffarbete på lifstid eller i tio år. Ljöt hon deraf döden; miste gerningsmannen lifwet eller dömes till straffarbete på lifstid.

15 kap. 13§

Har någon, genom döfwande eller annat medel, uppsåtligen försatt qwinna i yrsel, sömn eller wanmakt, så att hon saknat bruket af fri wilja eller warit ur stånd att sig wärja, och har han med henne i den belägenhet otukt öfwat; ware lag, som i 12 § stadgas.

SFS 1937:242

15 kap. 12§

Tager man kvinna med våld och, emot hennes vilja, med henne övar otukt, eller tvingar man henne därtill genom hot, som innebär trängande fara; warde dömd till straffarbete från och med fyra till och med tio år. Äro omständigheterna synnerligen mildrande; må tiden för straffarbetet till två år nedsättas. Fick kvinnan av den gärning swår kroppsskada; dömes till straffarbete på livstid eller i tio år, ljöt hon därav döden; dömes till gärningsmannen till straffarbete på livstid.

15 kap. 15a

Har någon förmått kvinna till otukt genom annat våld eller hot om brottslig gärning än i 12§ avses, eller medelst hot att åtala eller angiva någon för brott eller att lämna meddelande, som är menligt för någons ära, goda namn och medborgerliga anseende, yrke, näring eller fortkomst; dömes till straffarbete

högst fyra år eller fängelse. Äro omständigheterna synnerligen försvårande; må tiden för straffarbetet till sex år höjas.

Stannade gärningen vid försök; straffes högst med straffarbete i högst två år eller, där omständigheterna är synnerligen försvårande, med straffarbete i högst fyra år.

1962 års brottsbalk

SFS 1962:700 (ursprunglig lydelse)

6 kap. 1§

Tvingar man kvinna till samlag genom våld å henne eller genom hot som innebär trängande fara, dömes för *våldtäkt* till fängelse, lägst två år och högst tio år. Lika med våld anses att försätta kvinnan i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för *våldförande* till fängelse i högst fyra år.

SFS 1984:399

6 kap. 1§

Den som tvingar annan till samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara, döms för *våldtäkt* till fängelse, lägst två och högst sex år. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms för *grov våldtäkt* till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild råhet.

SFS 2005:90

6 kap. 1§

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag, döms för *våldtäkt* till fängelse i lägst två och högst sex år.

Detsamma gäller den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetlöshet, sömn,

berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i ett hjälplöst tillstånd.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för *grov våldtäkt* till fängelse i lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgräpat sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

SFS 2013:365

6 kap. 1§

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för *våldtäkt* till fängelse i lägst två och högst sex år.

Detsamma gäller den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse i lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas, om våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgräpat sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.